

LICHTENSTEIN ANDRÁS*

A terhelt emberi jogai és a büntetőeljárás egyes alapelvei

I. Bevezetés

Nem új keletű az a gondolat, amely szerint egy társadalom alapvető fokmérője, hogy miként viszonyul a leginkább kiszolgáltatott tagjaihoz. Figyelemmel arra, hogy a büntetőeljárás alá vont személy jellemzően igencsak kiszolgáltatott tagja a társadalomnak, az állam és a terhelt viszonyára ez akképpen alkalmazható, hogy az állam jogállamiságát eredendően meghatározza az, hogy milyen módon gyakorolja büntetőhatalmát, hogyan bánik a terhelttel, és az eljárás során tiszteletben tartja-e az alapvető emberi jogokat.

Manapság, amikor mind Európában, mind pedig Magyarországon egyaránt előtérbe kerül és érvényesül az alkotmányos büntetőjog fogalma, tömeges jogsértésekről a büntetőeljárásban szerencsére nemigen beszélhetünk. Ennek egyik oka a nemzetközi követelményeknek való megfelelés és az emberi jogok tiszteletben tartása, nemzeti szinten pedig a büntetőeljárás garanciái, alapelvek és egyéb részletszabályok biztosítják az alkotmányos büntetőjog érvényesülését, az alapvető emberi jogok tiszteletben tartását és gátolják azok megsértését.

Habár az emberi jogok és a büntetőeljárás alapelvei mind jogrendszerbeli helyüket, mind pedig jogforrásaikat tekintve különbözőek, szoros kapcsolódási pontjukat jelenti, hogy egyes jogokat egészen hasonló, sőt helyenként szinte azonos módon rögzítenek és biztosítanak. Az emberi jogok közül kiemelhetőek olyan, a tisztességes eljárás körébe tartozó processzuális jellegű jogok, amelyek, bár minden embert megilletnek, természetüknél fogva a gyakorlatban a büntetőeljárásban résztvevő személyek, közülük is elsősorban a terhelt vonatkozásában érvényesülnek. Hasonlóképpen, a büntetőeljárás alapelvei közül is azonosíthatók olyanok, amelyek kifejezetten a terhelt joghelyzetét határozzák meg.

Ezen jogok létjogosultsága vitathatatlan, nemzetközi emberi jogi mivoltuk gyakorlati jelentősége pedig abban rejlik, hogy akkor is hatással lehetnek a büntetőeljárásra, ha a büntető igazságszolgáltatás intézményrendszere és alapelvei elmulasztották a védelmüket és érvényesülésüket és ezáltal a büntetőeljárás során sérültek.

* Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

II. A terhelt

1. A terhelt fogalma a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban

Tekintettel arra, hogy a vizsgált nemzetközi emberi jogi dokumentumok elsősorban nem büntetőjogi és különösen nem büntető-eljárásjogi normák, a terhelt fogalmának meghatározása nem várható el tőlük és azt nem is tartalmazzák. Szóhasználatukban viszont, az egyes jogok deklarációsakor különbözőképp megjelennek a terhelt fogalmára történő utalások. Ezek értelmezését igencsak megnehezíti, hogy az angol nyelvben – a magyarral ellentétben – a terhelt, mint gyűjtőfogalom nem létezik, csak az eljárás egyes szakaszaiban alkalmazandó elnevezések, mint a gyanúsított, vádlott és elítélt.¹ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a terheltre bizonyos rendelkezéseiben „büntetendő cselekménnyel vádolt személyként” utal,² ez alatt azonban nem csupán a szigorúan eljárásjogi értelemben vett vádlottat, hanem – a jogerősen elítélt kivételével – általában a terheltet kell érteni. Hasonlóképpen, a Polgári és Politikai Jogok Nyilatkozta jellemzően a „bűncselekmény elkövetésével vádolt személy”³ fogalmával operál, megjelenik azonban a szövegben a jogorvoslati jog esetében „bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított személy”,⁴ azaz az elítélt is. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a „bűncselekménnyel gyanúsított személy”⁵ meghatározást alkalmazza, de természetesen ez sem jelenti automatikusan azt, hogy az egyes jogok a terhelték közül csupán a gyanúsítottakat illetnék meg, a vádlottakat pedig nem. Az EJEE Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyvében a terheltre a jogorvoslati jogosultság meghatározásakor az „akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt” fordulattal utal. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának magyar szövege a „gyanúsított személy” fogalmat alkalmazza.⁶

Megfigyelhető tehát, hogy az egyes emberi jogi dokumentumok a büntetőeljárás hatálya alatt álló személyekre egyaránt használják a gyanúsított, a vádlott és az elítélt szavakat is. Véleményem szerint a szóhasználatban való különbözősége az egyezményekben részes államok nagy számával, azok eltérő, sokszínű nyelvi, kulturális és eljárási hagyományaival és jogszabályaival magyarázhatók. Éppen ezért úgy gondolom, hogy ezeket a kifejezéseket – ha a szövegkörnyezetből egyértelműen más nem következik – nem lehet a nemzeti büntetőeljárás törvényekben (így a Be.-ben) foglaltakkal azonos terminus technikusokként értelmezni, hanem magyar nyelven az általánosabb, tágabb értelemben vett terhelti gyűjtőfogalomként való értelmezés a helyes.

¹ Habár a „*defendant*” fogalom viszonylag tágan is értelmezhető, véleményem szerint mégsem azonosítható a terhelttel. Egyrészt nem kizárólag büntetőeljárásban használatos, hanem polgári ügyekben jelölheti az alperest is, másrészt büntetőeljárásban jellemzően a bírói szakban alkalmazandó.

² EJENy 11. cikk

³ PPJE 14. cikk 2. pont.

⁴ PPJE 14. cikk 5. pont.

⁵ EJEE 6. cikk 2. pont.

⁶ EU Charta 48. cikk (1) bek.

2. A terhelt fogalma a magyar büntetőeljárásban

Terhelt a hatályos magyar büntetőeljárás törvény szerint az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak.⁷ A terhelt gyűjtőfogalom, amely az eljárás egyes szakaszaitól függően további fogalmakat foglal magába.⁸ A törvény szerint a terhelt a nyomozás során gyanúsított, a bírósági eljárásban vádlott, a büntetés jogerős kiszabása, illetve a megrovás, próbára bocsátás, jóvátételi munka végzésének előírása vagy javítóintézeti nevelés jogerős alkalmazása után elítélt.⁹ A törvényi fogalom-meghatározáson túlmenően a tudományos értelmezés szerint a terhelti gyűjtőfogalomba tágabb értelemben beleértendő a feljelentett személy (a feljelentéstől a nyomozás elrendeléséről való döntésig) valamint a jogerősen felmentett személy is.¹⁰ Terhelt tehát tágabb értelemben az, akivel szemben büntetőeljárás megindítását kezdeményezték, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak vagy folytattak. Ez – a törvényhez képest kiterjesztő jellegű – értelmezés véleményem szerint az emberi jogok szempontjából a korábban kifejtettek miatt különösen indokolt.

3. A terhelt fokozott jogvédelmének szükségessége

Herke Csongor, Fenyvesi Csaba és Tremmel Flórián álláspontja szerint a terhelt a büntetőeljárás halmozottan hátrányos helyzetű alanya, hiszen vele, mint magánszeméllyel szemben az eljárás teljes tartama alatt hatalmi túlsúlyban lévő, jogilag tájékozott hatóságok szervezetten és egymással együttműködve járnak el. Ezen túlmenően, míg a hatóságok számára a bűnügy csupán az officialitás elvéből való kötelességük teljesítését, lényegében egyfajta jogvitát jelent, addig a terhelt a büntetőeljárás elszemvedője, az annak során meghozott döntés meghatározó a sorsát tekintve.¹¹ Farkas Ákos megfogalmazza továbbá, hogy a gyakorlatban Magyarországon a büntetőügyben eljáró hatóságokat egyfajta „rejtett bűnösségi vélelem” vezérli.¹² A rendőrségi bűnügyi statisztika szerint Magyarországon 2014-ben 450 678 büntetőeljárás indult, ezek közül 150 439 esetben, azaz a megindított eljárások több, mint egyharmadában került sor vádemelésre.¹³ Ugyanebben az évben az ügyészség váderedményességi mutatója 96,58 százalékos volt, a bíróság 88 506 vádlottból 83 710-at jogerősen elítélt.¹⁴ A fentebb kifejtettek miatt különösen fontos, hogy a terhelt kiszolgáltatottságát, hátrányos helyzetét a nemzetközi emberi

⁷ Be. 43. § (1) bek. első mondat.

⁸ FANTOLY ZSANETT – GÁCSI ANETT ERZSÉBET: *Eljárás büntetőjog. Statikus rész.* Iurisperitus Bt., Szeged, 2013. 62. p.

⁹ Be. 43. § (1) bek. első mondat

¹⁰ HERKE CSONGOR – FENYVESI CSABA – TREMMEL FLÓRIÁN: *A büntető eljárásjog elmélete.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 98. p.

¹¹ uo. 99. p.

¹² Farkas Ákos: „az eljáró hatóságokat rejtett bűnösségi vélelem vezérli. Ennek jeleit a tárgyaláson lehet lemérni, ahol a bíróság általában csupán a nyomozás anyagának reprodukálására törekszik.” Idézi: HERKE–FENYVESI–TREMMEL 60. p.

¹³ <https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fBuntetoeljarasiAdatok%2fElj%C3%A1r%C3%A1si+adatok.xlsx> (2016.01.02.)

¹⁴ *A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I.*, 2014. 75–76. pp. <http://www.mklu.hu/repository/mkudok/654.pdf> (2016.01.02.)

jogi egyezmények által biztosított és büntetőeljárás alapelvei között is szabályozott, a terhelt számára jogokat biztosító, a hatóságok számára pedig tilalmak megállapító rendelkezések kompenzálják.

III. Az emberi jogok és a hozzájuk kapcsolódó védelmi mechanizmusok

Emberi jogok összefoglalóan mindazon jogok és szabadságok, amelyek minden embert megilletnek.¹⁵ Nemzetközi elismertségük első lépését az ENSZ 1945-ben elfogadott Alapokmánya jelentette, amely elsődleges célkitűzésként jelölte meg az emberi jogok védelmét és deklarálta azok tiszteletben tartásának elvét mint a nemzetközi jog alapvető normáját. Ennek érdekében 1948-ban elfogadták az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát (EJENy), amely az első univerzális és általános jellegű nemzetközi emberi jogi norma, katalógus-szerűen sorolja fel a legalapvetőbb, a nemzetközi jog által védendő emberi jogokat és azokat minden emberi lényt megillető jogokként deklarálja. Az EJENy keletkezésekor nem rendelkezett kötelező erővel és kikényszeríthető sem volt, azonban mára a nemzetközi szokásjog kötelező részévé (*ius cogens*) vált, Magyarország pedig elfogadja, mint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályát.¹⁶

1. Az emberi jogok védelmének egyetemes szintje: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága

Az emberi jogok védelmének egyetemes szintjének meghatározó eleme az ugyancsak az ENSZ keretében, a Közgyűlés által 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJE), amely már nemzetközi szerződés formájában jött létre, így a részes államokra nézve a csatlakozásuktól számítva kötelező hatállyal bír. Magyarország 1974-ben csatlakozott az Egyezségokmányhoz, annak kihirdetése 1976-ban az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel történt meg, így az a belső jog részévé vált.

A PPJE végrehajtásának ellenőrzése az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának hatásköre. Az ellenőrzés a tudomásszerzés szempontjából háromféle módon történhet: elsődlegesen az részes államok ötévenkénti jelentése¹⁷ és a jogvédő szervezetektől kapott információk alapján, másodsorban másik részes állam bejelentése alapján,¹⁸ végül pedig, ha a részes állam alávetette magát az első fakultatív jegyzőkönyvben foglaltaknak, akkor vele szemben lehetőség van egyéni panasszal (ún. „közléssel”) a Bizottsághoz fordulni.¹⁹ Magyarország elfogadta és az 1988. évi 24. törvényerejű rendelettel kihirdette a jegyzőkönyvet, így a magyar joghatóság alatt álló személyek számára ez a lehetőség is biztosított. A Bizottság jogosult ún. közbenső intézkedéseket hozni, amelyek keretében kérheti a részes államtól a sérelmezett döntés végrehajtásának felfüggesztését. Az eljárás

¹⁵ LAW, JONATHAN–MARTIN, ELIZABETH A.: A Dictionary of Law (7 ed.); Oxford University Press, 2014.

¹⁶ Alaptörvény Q) cikk (3) bek.

¹⁷ PPJE 40. cikk.

¹⁸ PPJE 41. cikk.

¹⁹ PPJE Fakultatív jegyzőkönyv 1. cikk.

rás érdemi részének eredménye a Bizottság ún. „végső álláspontja”, amelyben megállapítja, hogy történt-e jogsértés, és ha igen, javaslatot tehet a kártérítésre, ezek a rendelkezések a részes államok számára azonban nem kötelezőek és nem is kényszeríthetők ki.²⁰ Ennek ellenére elméletileg lehetséges, hogy a Bizottság „végső álláspontja” a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontjában meghatározott okra figyelemmel felülvizsgálati eljárás alapjául szolgáljon.

2. Az emberi jogok védelmének regionális szintje: az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Európai Bírósága

Az emberi jogok regionális szintű védelmének európai vonatkozású alapdokumentuma az 1950-ben az Európa Tanács tagjai által kötött, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (Emberi Jogok Európai Egyezménye – EJEE), amely – a PPJE-hez hasonlóan – katalógus-szerűen határozza meg a legalapvetőbb emberi jogokat. Magyarország az Egyezményhez 1992-ben csatlakozott és azt az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki.

Az EJEE által biztosított jogvédelem a hatékonyságát tekintve a PPJE-hez képest magasabb szintű, hiszen a bírói jogvédelem igénybevételének lehetőségét biztosítja a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által.²¹ Az EJEB eljárását kezdeményezheti bármely szerződő fél²², vagy egyéni kérelem formájában bármely természetes személy, nem-kormányzati szervezet vagy személyek csoportja.²³ Az eljárás eredménye az EJEB indokolt határozata vagy ítélete. A Bíróság tagállami bírósági határozatot nem semmisíthet meg, de jogsértés tényének megállapítása esetén igazságos elégtételt ítélhet meg a sértettnek.²⁴ A Bíróság végleges (jogerős) ítélete a szerződő államok számára kötelező minden ügyben, amelyben félként szerepelnek.²⁵ Az ítélet végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ellenőrzi.²⁶ Az EJEB ítéletei a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontja szerint potenciálisan megalapozzák a felülvizsgálati indítvány benyújtását.

3. Alapjogvédelem az Európai Unióban

Az Európai Unió Alapjogi Chartáját az Európai Tanács kezdeményezésére 2000-ben fogadták el Nizzában azzal a céllal, hogy katalógusát adja az Unión belül védendő és biztosítandó alapjogoknak. Keletkezésekor nem volt kötelező jogszabály, legfeljebb egyfajta segédeszközként, a közösségi alapjogok íratlan kifejeződési formájaként lehetett rá tekinteni.²⁷ Érdemi változást a Lisszaboni Szerződés hozott: a 6. cikk (1) bekez-

²⁰ HALMAI GÁBOR–TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest 2008. 145–146. pp.

²¹ CHRONOWSKI NÓRA: *Alkotmányjog – Emberi jogok, státuszjogok, jogforrási rendszer*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2013. 171.

²² EJEE 33. cikk.

²³ EJEE 34. cikk.

²⁴ EJEE 41. cikk.

²⁵ EJEE 46. cikk 1.

²⁶ EJEE 46. cikk 2.

²⁷ BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2014. 521–522. pp.

dése a Chartát szerződéses rangra emelte, a (2) bekezdés pedig biztosítja az EU EJEE-hez való csatlakozásának lehetőségét.²⁸ A Charta alkalmazási körét és címzettjeit az 51. cikk határozza meg, ennek értelmében a rendelkezések címzettjei az Unió szervei és hivatalai, valamint az Unió jogának végrehajtása esetén a tagállamok.

Habár nem alapjogi dokumentumok, hanem uniós instrumentumok, a választott téma miatt mégis fontos, hogy az EU Tanácsa 2009-ben elfogadta a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemtervet. Ennek keretében mindeztidáig három irányelvet fogadtak el (a büntetőeljárásban során használt nyelvet, a tájékoztatáshoz való jogot, valamint a jogi képviselést illetően),²⁹ a negyedik, az ártatlanság vélelméről szóló irányelv elfogadása jelenleg is folyamatban van.³⁰

4. Összefoglaló táblázatok

1. sz. táblázat

*A nemzetközi emberi jogi dokumentumok rendszere*³¹

	Nemzetközi emberi jogi dokumentumok			
	Egyetemes		Regionális	
Kibocsátó	Egyesült Nemzetek Szervezete		Európa Tanács	Európai Unió
Dokumentum	Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata	Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya	Európai Emberi Jogi Egyezmény	Európai Unió Alapjogi Chartája
Kelkezés helye és ideje	Párizs, 1948	New York, 1966	Róma, 1950	Nizza 2000 / Lisszabon, 2007
Címzettje	ENSZ tagállamai, minden nép és minden nemzet	Egyezségokmány részes államai	A Magas Szerződő Felek (államok), az aláíró kormányok, az Európa Tanács tagjai	EU intézményei, szervei, hivatalai és uniós jog végrehajtása esetén a tagállamok
Részes államok száma	193	168	47	28
Magyar jogforrás	nemzetközi szokásjog, Alaptörvény Q) cikk (3) bek.	1976 évi 8. törvényerejű rendelet	1993. évi XXXI. Törvény	2007. évi CLXVIII. törvény 2. számú melléklet
Védelmi mechanizmus, felügyelet szerve	–	ENSZ Emberi Jogi Bizottság	Emberi Jogok Európai Bírósága	Európai Unió Bírósága

²⁸ EUSz 6. cikk (1), (2).

²⁹ http://ec.europa.eu/justice/criminal/criminal-rights/index_en.htm

³⁰ <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/04-presumption-of-innocence/>

³¹ A szerző saját készítése.

2. sz. táblázat

*A terhelt joghelyzetét érintő rendelkezések a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban*³²

	EJENY	PPJE	EJEE	EU Charta
A terhelt joghelyzetét érintő rendelkezések	7. cikk – törvény előtti egyenlőség 8. cikk – jogorvoslati jog 9. cikk – önkényes őrizetbe vétel és letartóztatás tilala 10. cikk – jog a bírósági eljáráshoz 11. cikk 1. – ártatlanság védelme 11. cikk 2. – nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege	9. cikk – jog a szabadsághoz, az önkényes őrizetbe vétel vagy letartóztatás tilalma, a fogva lévő terhelt jogai 10. cikk – a fogva lévő terhelt jogai 14. cikk 1. – a törvény előtti egyenlőség, jog a bírósági eljáráshoz 14. cikk 2. – ártatlanság védelme 14. cikk 3. – a terhelt jogainak minimum standardja 14. cikk 5. – jogorvoslati jog 14. cikk 7. – ne bis in idem 15. cikk – nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege	5. cikk – szabadsághoz és biztonsághoz való jog 6. cikk – tisztességes tárgyaláshoz való jog 7. cikk – büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül 13. cikk – hatékony jogorvoslatihoz való jog Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikk – fellebbezéshez való jog büntetőügyekben 4. cikk – kétszeres eljárás alá vonás vagy büntetés tilalma	47. cikk – a hatékony jogorvoslatihoz és a tisztességes eljáráshoz való jog 48. cikk – az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog 49. cikk – a bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elvei 50. cikk – a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma

5. A felülvizsgálat, mint az emberi jogok megsértésének lehetséges következménye a büntetőeljárásban

Az emberi jogok megsértésének nemzetközi szerv általi megállapítása mint valamely rendkívüli perorvoslat lehetséges oka először 2000-ben került szabályozásra a magyar büntetőeljárásban. Az 1973. évi I. törvény még némileg rendszeridegen módon, perújítási okként, a novum esetkörébe tartozó új bizonyítéknak rendelte tekinteni a magyar joghatóság alá tartozó személy panasza alapján indult eljárásban nemzetközi emberi jogi szerv által hozott döntését, ha az törvénysértés miatt állapította meg a nemzetközi jogi kötelezettség megsértését, feltéve, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv döntésének a magyar állam nemzetközi szerződésben alávetette magát.³³

A jelenlegi Be. hatálybalépése változást hozott a kérdésben, a jogalkotó a nemzetközi emberi jogi szerv jogsértést megállapító határozatát – figyelemmel a perújítás és felülvizsgálat egymástól való elhatárolásának alapvető szempontjára, azaz arra, hogy az indítvány ténybeli vagy jogi tévedés orvoslására irányul-e – álláspontom szerint helyesen a felülvizsgálati okok körébe utalta. A Be. 416. § (1) bekezdés g) pontja alapján a bíróság jogerős ügydöntő határozata ellen felülvizsgálatnak van helye, ha nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv megállapította, hogy az eljárás lefolytatása

³² A szerző saját készítése.

³³ 1973. évi I. törvény – a büntetőeljárásról 276. § (5) bek. (hatályos: 2000.03.01-től)

vagy a bíróság jogerős határozata megsértette a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezését, feltéve, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv joghatóságának Magyarország alávetette magát.³⁴ Ez esetben a felülvizsgálat alkalmazhatósági köre az általánoshoz képest némileg bővül, felülvizsgálatnak ugyanis akkor is helye van, ha az emberi jogi szerv a nemzetközi szerződés olyan rendelkezésének megsértését állapítja meg, amely olyan eljárási szabálysértést valósított meg, amely a Be. szerint felülvizsgálattal nem, csak fellebbezéssel támadható.³⁵ Megengedő jellegű kivétel az általános szabályok alól, hogy a nevezett felülvizsgálati okra való hivatkozással akkor is nyújtható be újabb felülvizsgálati indítvány, ha a jogosult korábban már nyújtott be felülvizsgálati indítványt.³⁶

Garanciális, favor defensionis jellegű rendelkezés továbbá, hogy a felülvizsgálati ok fennállása esetén a legfőbb ügyész a felülvizsgálati indítványt hivatalból köteles benyújtani,³⁷ valamint ha a bíróság, más hatóság vagy hivatalos személy hivatali hatáskörében a terhelt sérelmére felülvizsgálati eljárás alapjául szolgáló törvénysértés megtörténtét észleli, köteles erről a legfőbb ügyészt értesíteni.³⁸

Kizárt azonban a felülvizsgálat, ha a nemzetközi emberi jogi szerv az ügy ésszerű időn belül történő elbírálása követelményének megsértését állapítja meg³⁹, azon nyilvánvaló jogalkotói megfontolásból, hogy a felülvizsgálat csak az ügy további elhúzódtását eredményezné és az ésszerű idő természetéből fakadóan annak megsértése magától értetődően nem orvosolható felülvizsgálattal sem. Az ebből fakadó sérelmek előterjesztésére és a sérelmezett helyzet megszüntetésére az eljárás során a kifogás az eljárás elhúzódtása miatt elnevezésű jogintézmény (Be. 262/A. §, 262/B. §) szolgál.

A Kúria – korábban Legfelsőbb Bíróság – több határozatában értelmezte a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontját.

Saját jogalkalmazói tevékenységének értelmezése körében megállapította, hogy nemzetközi szerződés rendelkezésének megsértése miatt indult felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság a nemzetközi emberi jogi szerv döntésének alapulvételével a jogerős határozatban megállapított tényállás alapján önállóan vizsgálja, hogy a terhelt bünyösségének megállapítása tekintetében lehetséges-e a nemzetközi szerződésnek megfelelő határozat hozatala, vagy ahhoz az eljárás megismétlése szükséges.⁴⁰ Ezen álláspontját a későbbi határozataiban is következetesen fenntartotta.⁴¹

Szintén részletesen foglalkozott a kérdéssel a Kúria Bfv. III. 124/2014. sz. határozatában és megállapította, hogy az EJEB egyezményesértését megállapító döntése kizárólag akkor képezi felülvizsgálati eljárás alapját, ha a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezésének sérelme a büntetőügyben eljáró bíróság jogerős ügydöntő határozatában, vagy az ügydöntő határozathoz vezető büntetőeljárásban való-

³⁴ 2006. 06. 30-ig a törvény a 406. § (1) b) alatt feltételként megkövetelte továbbá azt is, hogy a felülvizsgálattal a jogsértés orvosolható legyen.

³⁵ Be. 416. § (3) bek. első mondat.

³⁶ Be. 418. § (3) bek. második fordulat.

³⁷ Be. 417. § (2) bek.

³⁸ Be. 417. § (3) bek.

³⁹ Be. 416. § (3) bek. második mondat.

⁴⁰ EBH 2009. 1949.

⁴¹ BH 2011. 306.

sult meg. Megállapította továbbá, hogy habár az EJEB ítélete önmagában nem dönti el a büntetőjogi felelősség kérdését, de olyan jogi tény, amely megalapozza a jogerős ügydöntő határozat egyezményesértő részének orvoslására irányuló felülvizsgálati eljárást, tehát felülvizsgálati ok, valamint hogy az EJEB által megállapított egyezményesértés kizárólag a terhelt javára igénybe vehető felülvizsgálati indítvány előterjesztését alapozza meg.⁴²

A tárgyalat felülvizsgálati okra jellemzően mind a gyakorlatban, mind pedig a jogtudomány területén az EJEB az EJEE megsértését megállapító határozattal összefüggésben szoktak hivatkozni és nem is vonható kétségbe, hogy ezek a határozatok megfelelnek a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontjában meghatározott feltételeknek. Álláspontom szerint azonban ezen túlmenően az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának a PPJE megsértését megállapító „végső álláspontja” is alkalmas lehet arra, hogy megalapozza a felülvizsgálati eljárást, tekintettel arra, hogy az Emberi Jogi Bizottság a PPJE, mint nemzetközi szerződés által létrehozott emberi jogi szerv, amely a PPJE-hez kapcsolódó, Első Fakultatív Jegyzőkönyv értelmében jogosult vizsgálni és megállapítani, hogy egy eljárás lefolytatása vagy a bíróság jogerős határozata megsértette-e a PPJE mint az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezését. Magyarország az Emberi Jogi Bizottság joghatóságának a PPJE-hez kapcsolódó, Első Fakultatív Jegyzőkönyvhöz való csatlakozásával alávetette magát, amely Jegyzőkönyvet a 1988. évi 24. törvényerejű rendelettel ki is hirdetett.

IV. A büntetőeljárás alapelvei

1. Az alapelvek fogalma

Az alapelv mint fogalom általános meghatározása, az egyes alapelvek elvi jellegéből és komplexitásukból fakadóan bonyolult feladat, azonban a büntetőeljárás egészére gyakorolt hatásuk miatt nem mellőzhető.

Cséka Ervin a büntetőeljárás alapelveit olyan, az elmélet és a gyakorlat által elismert, a büntetőeljárás célját, feladatait, intézményeit, résztvevőinek joghelyzetét és lefolytatásának rendjét meghatározó előzetesen lefektetett elvi tételekként határozza meg, amelyek már a XIX. század óta jelen vannak az európai államok büntető eljárásjogában.⁴³ Király Tibor meghatározása szerint az alapelvek a büntetőeljárás rendszerét, működését, az eljárásban részt vevők jogait és köteleseit lényegükben meghatározó általános tartalmú normák, amelyek arra szolgálnak, hogy irányítsák a büntető-igazságszolgáltatás működését.⁴⁴ Tóth Mihály álláspontja, hogy a büntető eljárásjog alapelvei olyan tézisek, kiinduló tételek, normatív fundamentumok, amelyek megszabják az eljárás módját, irányát, és meghatározzák a jellegét.⁴⁵ Farkas Ákos az alapelveket a büntetőeljárás garanciarendsze-

⁴² EBH 2015. B. 7.

⁴³ CSÉKA ERVIN: *Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásban*. in: Szabó András emlékkönyv, Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, Szeged, 1998. (53. Tom.) 1–25. Fasc. 103–120. pp.

⁴⁴ KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest 2008. 107. p.

⁴⁵ BELOVICS ERVIN – TÓTH MIHÁLY: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2013. 43. p.

rén belül elhelyezkedő, annak részét képező általános rendelkezésekként írja le, amelyek meghatározzák a jogág felépítését, struktúráját, működési szabályait, az alkalmazás irányát és kereteit, és ezáltal a büntetőeljárás legfontosabb tartópillérét jelentik.⁴⁶

A jogalkotó álláspontja a Be.-hez fűzött indokolás alapján az, hogy a törvényszöveg szándékosan nem alkalmazza az „alapelv” kifejezést, amelyet a jogalkotó elméleti fogalomként értkel, hanem ehelyett az „Alapvető rendelkezések” cím alatt kötelező szabályokat fogalmaz meg, amelyek részletes kibontását a törvény későbbi fejezeteire hagyja. Az I. fejezet abból a jogalkotói megfontolásból született, hogy keretet adjon a kódex részletes szabályainak meghatározásához és iránymutatásul szolgáljon a joggyakorlat számára is.⁴⁷

Véleményem szerint a fentiekből következően indokolt a büntetőeljárás alapelvei és a Be. alapvető rendelkezései közötti különbségtétel akként, hogy az alapelv elsősorban a jogtudomány által használt fogalom, míg alapvető rendelkezések alatt a jogalkotó által a büntetőeljárás törvény első fejezetében meghatározottak értendők, amelyek a hatályos Be.-ben egy kivételtől (Be. 11. §) eltekintve egyben alapelvek is.

2. Az alapelvek csoportosítása

Az alapelvek csoportosítása különböző ismérvek alapján többféle módon lehetséges, amelyek közül a legelterjedtebb a jellegük szerint szervezeti és működési alapelvekre történő felosztás.

A dolgozat témája szempontjából releváns az, a *Tóth Mihály* által kidolgozott csoportosítás, amely szerint az állam és a terhelt viszonya vizsgálatának eredményeképpen az alapelvek három csoportja különböztethető meg: az állam oldaláról megfogalmazódó, az állam és a terhelt viszonyát kifejező, és végül a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozandó, a terhelt oldaláról megfogalmazható alapelvek.⁴⁸

3. sz. táblázat

*A büntetőeljárás alapelveinek csoportosítása az állam és a terhelt viszonya szerint*⁴⁹

A büntetőeljárás alapelvei az állam és a terhelt viszonya szerint		
Az állam oldaláról megfogalmazódó	Az állam és a terhelt viszonyát kifejező	A terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozandó
<ul style="list-style-type: none"> • Az eljárási feladatok megoszlása (Be. 1. §) • Az officialitás elve (Be. 6. §) • A büntetőjogi felelősség önálló elbírálása (Be. 10. §) • A tárgyalás nyilvánossága (Be. 237–239. §) 	<ul style="list-style-type: none"> • A bizonyítási teher és az in dubio pro reo elve (Be. 4. §) • Az ártatlanság vélelme (Be. 7. §) 	<ul style="list-style-type: none"> • Jog a bíróság eljárásához és a jogorvoslati jog (Be. 3. §) • A védelem joga (Be. 5. §) • Az önvádra kötelezés tilalma (Be. 8. §) • Az anyanyelv használata (Be. 9. §)

⁴⁶ FARKAS ÁKOS–RÓTH ÉRIKA: *A büntetőeljárás*. Complex, Budapest, 2007. 62. p.

⁴⁷ 1998. évi XIX. törvény indokolása.

⁴⁸ BELOVICS – TÓTH 2013, 45–46. pp.

⁴⁹ BELOVICS – TÓTH 2013, 45–46. pp. A táblázat a szerző saját készítése.

A választott témából kifolyólag szintén nagy jelentőséggel bír az a *Herke Csongor* által megfogalmazott szempont, amely szerint az alapelveket az EJEE-ben rögzített és nem rögzítettek csoportjára lehet osztani, hiszen az EJEE-ben rögzítettség ténye ezen alapelveket különösen magas szintre emeli.⁵⁰

Véleményem szerint a Be. I. fejezetében meghatározott működési alapelvek közül a terhelt joghelyzetére tekintettel kiemelhetőek egyes alapelvek, amelyek számára közvetlenül vagy közvetetten jogokat biztosítanak. Ilyenek: a jog a bírósági eljáráshoz és a jogorvoslati jog, a védelem joga, az ártatlanság véelme és hozzá kapcsolódóan a bizonyítási teher, az *in dubio pro reo* és az önvádra kötelezés tilalma, valamint az anyanyelv használatának elve. Ezen alapelvek további közös vonása, hogy – a bizonyítási teher kivételével – a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban is megjelennek. A vizsgálódás tárgyát tehát azon, a Be. I. fejezetében meghatározott, a terhelt joghelyzetét érintő, számára közvetlenül vagy közvetve jogot biztosító működési alapelvek képezik, amelyek visszavezethetőek egyes emberi jogokra.

3. Az alapelvek normativitása

Az alapelvek normativitásának kérdését illetően a jogirodalmi álláspont nem egységes.

Tóth Mihály az alapelvek definiálásakor a normativitást az alapelvek fogalmi elemeként értékeli („*normatív fundamentumok*”), ettől eltérő véleményt fogalmaz meg *Herke Csongor*, *Fenyvesi Csaba* és *Tremmel Flórián*.

Ők az alapelvek normativitását mind pozitív, mind pedig negatív megközelítésben vizsgálják. A kérdést pozitív oldalról akként fogalmazzák meg, hogy alkalmazhatóak-e a Be. alapelvei kizárólag önmagukban, ill. egy meghatározott büntetőeljárás kimenetele eldönthető-e kizárólag az alapelv alkalmazásával. Válaszuk mindkét feltett kérdésre nemleges, amit a Be.-ben meghatározott alapelvek és az Alaptörvény rendelkezéseinek azon közös vonásával indokolnak, hogy végrehajtási jellegű részletszabályok nélkül általában nem alkalmasak arra, hogy jogerős döntés alapjául szolgáljanak. Negatív oldalról azt a kérdést teszik fel, hogy tekinthető-e egyáltalán az alapelv önmagában való megsértése eljárási szabálysértésnek, azon belül abszolút hatályon kívül helyezési oknak. A válaszuk ebben az esetben is nemleges, álláspontjuk szerint pusztán az alapelv megsértése nem eredményez semmisségi okot, tekintve, hogy ezeket az okokat a Be. taxatív felsorolja és ez a felsorolás kifejezetten és közvetlenül nem tartalmaz alapelvet illetve annak megsértését. Elismerik ugyanakkor, hogy önmagában az alapelv sérelme megvalósíthat relatív eljárási szabálysértést.⁵¹

Álláspontom szerint az alapelvek normativitásának vizsgálatakor döntő szerepe van az alapelvek és alapvető rendelkezések közötti korábban ismertetett különbségtételnek, azaz annak, hogy az alapelvet, mint tudományos, elméleti fogalmat, vagy mint a törvény „Alapvető rendelkezések” cím alatt megfogalmazott kötelező szabályt értékeljük, mivel utóbbi esetben az alapelvek normativitása a Be. indokolásával összhangban értelmezve voltaképpen megkérdőjelezhetetlen.

⁵⁰ HERKE – FENYVESI – TREMMEL 2012, 48. p.

⁵¹ Uo. 54. p.

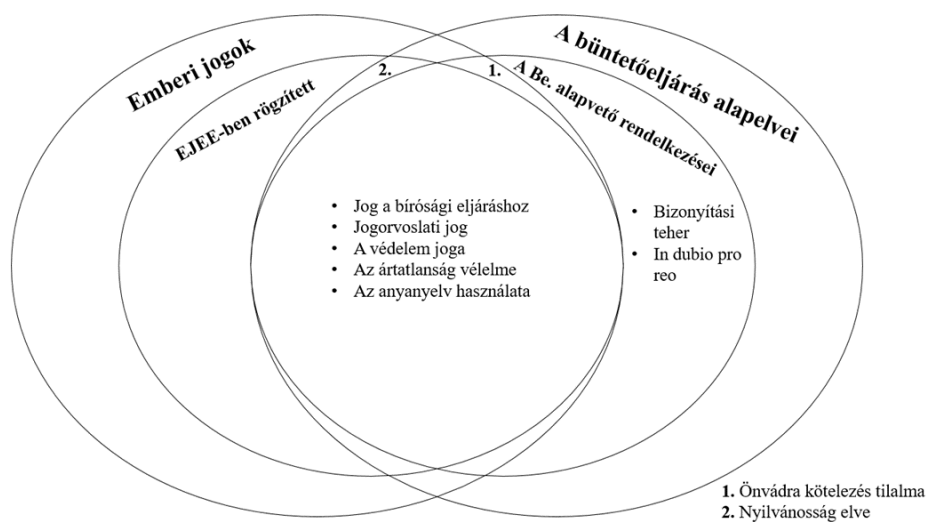
Pozitív oldalról tovább árnyalja a képet, hogy mit értünk „kizárólag önmagában” alkalmazás alatt. Álláspontom szerint a büntetőjogi főkérdés egyes esetekben eldönthető kizárólag alapelv önmagában való alkalmazásával, például az *in dubio pro reo* elve alapján történő felmentés esetén (feltéve, hogy az *in dubio reo* elvet önálló alapelvként ismerjük el), azonban a felmentő ítéletre irányadó szabályok alkalmazása természetesen ekkor sem mellőzhető. Erre példa a Pest Megyei Bíróság 24.B.39/2009/67. sz. határozata: „A Be. 4. § (2) bekezdése alapelvi szinten mondja ki, hogy a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére. A büntetőeljárás szabályainak alkalmazása kapcsán az ítélező bíróság szempontjából, azaz a fenti alapelvből fakadó *in dubio pro reo* elve alapján így a bíróság azon álláspontra helyezkedett, hogy a vádlott tekintetében kétség nélkül nem állapítható meg a bűncselekmény elkövetése, illetőleg az, hogy illet elkövetett volna, így a bíróság a Be. 331. § (1) bekezdése alapján – figyelemmel a Be. 6. § (3) bekezdés b) pontjában írtakra – a vádlottat az ellene emelt vád és minden törvényes következménye alól felmentette.”

Negatív oldalról meghatározó jelentősége van annak, hogy önálló alapelvnek tekintjük-e a nyilvánosság elvét, hiszen annak megsértése, a nyilvánosság törvényes ok hiányában történt kizárása abszolút hatályon kívül helyezési ok, tehát véleményem szerint ebben az esetben az alapelv tekinthető normatívnak. Természetesen a hatályon kívül helyezés pusztán az alapelvre történő hivatkozással itt sem lehetséges, szükséges a hatályon kívül helyezési okokat felsoroló törvényhely, illetve a nyilvánosság szabályait rögzítő rendelkezések felhívása is. Ez azonban inkább tekinthető a büntetőeljárás jellegéből fakadó követelménynek való megfelelésnek, mintsem az alapelv normativitását kibérbítő körülménynek.

A cél csupán annak az érzékeltetése, hogy általánosságban, az összes alapelvre vonatkozóan véleményem szerint kategorikusan nem jelenthető ki, hogy normatívák vagy nem normatívák, ennek a kérdésnek a vizsgálata és eldöntése talán helyesebb az egyes alapelvek vonatkozásában. Mindenesetre az alapelvek normativitása, különösen annak negatív megközelítése meghatározhatja többek között azt is, hogy egy, a Be.-ben meghatározott, a nemzetközi dokumentumokban is rögzített emberi jogot biztosító alapelv esetleges megsértése orvosolható-e kizárólag a hazai büntetőeljárás rendszerén belül, vagy a sérelem orvoslásához nemzetközi emberi jogi fórum döntésére van szükség.

4. A büntetőeljárás alapelvei és az emberi jogok kapcsolata

1. sz. ábra

A terhelt emberi jogainak és a büntetőeljárás alapelveinek kapcsolatát szemléltető Venn-diagramm⁵²

A büntetőeljárás emberi jogoknak való megfelelése különösen nagy hangsúlyt kapott 1992-ben, a Magyar Köztársaság az EJEE-hez való csatlakozásával. A jogalkotó ekkor ismerte fel, hogy a büntetőeljárás EJEE-vel való összhangja és az EJEE-nek megfelelő joggyakorlat biztosítása maradéktalanul nem lehetséges az akkor hatályos eljárási törvény (1973. évi I. törvény) módosítása nélkül. E felismerés eredményeképpen született meg az 1994. évi XCII. törvény, a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról, amely a büntetőeljárás és az emberi jogok (így különösen az EJEE és az EJEB joggyakorlata) összhangját volt hivatott biztosítani. A módosító törvényhez fűzött indoklás, annak minden egyes rendelkezését ezzel támasztja alá, ennek fényében magyarázza.

Az emberi jogoknak való megfelelés követelménye a jelenleg hatályos Be. megalkotásakor már nem, mint új igény jelentkezett, így a jogalkotónak lehetősége volt arra, hogy az egész eljárási kódexet ennek ismeretében és ennek megfelelően alkossa meg. Az 1998. évi XIX. törvény általános indoklása külön cím alatt szól az EJEE törvényre gyakorolt hatásáról. Az I. fejezethez fűzött részletes indoklás pedig kifejezésre juttatja azt, hogy a büntetőeljárásban irányadónak tekintendők a nemzetközi egyezményekben

⁵² A szerző saját készítése.

szereplő szabályok, így különösen a PPJE-ben és az EJEE-ben megállapított rendelkezések, valamint azt, hogy a törvény ezek figyelembevételével született meg. A jogalkotó elismeri az említett nemzetközi szerződéseket a magyar jogrend részeként, ezért a törvény külön feladatát e tekintetben a részletes szabályok lefektetésében határozza meg.⁵³

Ami a készülő, új büntetőeljárás kódexet illeti, Magyarország kormánya a 2015. február 11-i ülésén elfogadta az új törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztést. A koncepció rögzíti, hogy az új büntetőeljárás törvénynek meg kell felelnie a nemzetközi elvárásoknak, „biztosítania kell a jelentőségüknél fogva kiemelkedő nemzetközi jogi dokumentumokban és egyezményekben lefektetett jogokat”, továbbá tekintettel kell lennie az EU Alapjogi Chartájában, valamint az EJEE-ben foglalt jogokra és figyelembe kell vennie az EJEB gyakorlatát is. Véleményem szerint e célkitűzés elérésében nagy szerepet játszhatnak az új törvényben meghatározott alapelvek, azáltal, hogy keretet biztosítanak az emberi jogi követelményeknek való megfeleléshez.

V. Az egyes alapelvek és emberi jogok

1. Jog a bírósági eljáráshoz

Az nemzetközi emberi jogi dokumentumok közül az EJENy 10. cikke értelmében minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy független és pártatlan bíróság határozzon minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől. A PPJE 14. cikk 1. pontja a bírósági eljárásához való jogot akként határozza meg, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat a törvény által felállított független és pártatlan bíróság bírálja el. Az EJEE 6. cikke a tisztességes tárgyaláshoz való jog központi elemeként rendelkezik arról, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tárgyalja, és hozzon határozatot az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az EU Alapjogi Chartája a büntetőeljárás kifejezett említése nélkül, általánosabb jelleggel rögzíti a bíróság eljárásához való jogot. A 47. cikk értelmében mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tárgyalja.

A tárgyalt alapjogi dokumentumok tehát nem csak általánosságban a bíróság eljárását írják elő, hanem mind a bírósághoz, mind pedig annak eljárásához meghatározott követelményeket fűznek azok milyenségét illetően.

A bíróságnak az EJENy értelmében „függetlennek és pártatlannak”, a PPJE szerint „törvény által felállítottnak, függetlennek és pártatlannak”, az EEJE rendelkezése alapján „törvény által létrehozottnak, függetlennek és pártatlannak”, az EU Charta szövege szerint pedig „törvény által megelőzően létrehozottnak, függetlennek és pártatlannak” kell lennie. Kiválóan szemlélteti a jogfejlődést, hogy míg kezdetben (EJENy) a „törvényes bíróság” követelménye alapjogi szinten kifejezetten nem jelent meg, a későbbi do-

⁵³ 1998. évi XIX. törvény indokolása.

kumentumok már egyöntetűen tartalmazzák, sőt, a legújabb irány (EU Charta) a megelőzően létrehozottság követelményét is támasztja a bírósággal kapcsolatban.⁵⁴

Az eljárás milyenségét illetően az emberi jogi dokumentumok mindegyike követelményként határozza meg a tárgyalás nyilvánosságát, amellyel a dolgozat későbbi részében, önálló cím alatt részletesen foglalkozom. Ezen túlmenően az ún. „fair trial” fogalmi körében az EJENy méltányos, a PPJE igazságos, az EEJE és az EU Charta pedig szinte szó szerint egyezően tisztességes és ésszerű időn belüli tárgyalást ír elő.

Az emberi jogi követelményekkel összhangban az Alaptörvény a XXVIII. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el. Ezen alkotmányos követelmény a büntetőeljárás alapelvei körében részben szervezeti (törvény által felállított, független és pártatlan), részben pedig működési (bíróság, tisztességes és nyilvános tárgyaláson) alapelvként jelenik meg, mely utóbbi vetületét az alapvető rendelkezések között a Be. 3. § (1) bekezdése tartalmazza: Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön. A büntetőeljárásban a bíróság eljárásához való jog nem azonosítható a bírósághoz fordulás jogával. A terhelt a bíróság eljárásához való jog elsődleges jogosultja, de jellemzően nem ő az, aki bírósághoz fordul, ezzel szemben a vádlónak főszabály szerint kötelessége a bírói út igénybevétele, hiszen a Be. [az Alaptörvény 25. cikk (2) a) pont első fordulatának⁵⁵ megfelelően] a (2) bekezdésben a büntető igazságszolgáltatás bírói monopóliumát is ki nyilvánítja: Bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani, és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult.

A bírói út kizárólagossága a büntetőjogi felelősség megállapítása és a büntetés kiszabása tekintetében a vádemelést követően kétség kívül töretlenül érvényesül, bizonyos esetekben azonban a Be. feljogosítja az ügyészt a nyomozás megszüntetésével egyidejűleg a Btk. szerinti, önállóan, büntetés helyett alkalmazható megrovás intézkedés alkalmazására [Be. 190. § (1) bek. j)],⁵⁶ ill. vádemelés elhalasztása esetén a gyanúsított pártfogó felügyeletének elrendelésére, magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezésére [Be. 225. § (1)].⁵⁷ Ezen rendelkezések első olvasatra talán ellentétesnek tűnhetnek az emberi jogi egyezmények és az Alaptörvény által biztosított bírósági eljáráshoz való joggal, azonban véleményem szerint az ellentét két okból is csupán látszólagos: Elsősorban azért, mert a bírói út igénybevételéhez való jog a terheltet az EJENy, a PPJE, az EEJE és az Alaptörvény értelmében is a vádemelést követően – gyakorlatilag a terhelték közül csak a vádlottakat – illeti meg.⁵⁸ Ez az érv, a

⁵⁴ Ez utóbbi követelmény, ill. annak gyakorlati megítélése különösen érdekes lehet egy, akár a 2003-ashoz hasonló igazságszolgáltatási reform kapcsán, amikor a bírósági hierarchiában egy teljesen új szintet hoztak létre, korábban (a jogtörténeti előzményeket ide nem értve) nem létező bíróságokkal, az Ítéletáblákkal. A kérdés tehát, hogy megelőzően létrehozottnak tekinthető-e az olyan fellebbviteli bíróság, amely egy adott büntetőeljárás megindulásakor még nem létezett, azonban az elsőfokú ítélet meghozatalakor a hatályos eljárási törvény értelmében jogosult a másodfokú eljárás lefolytatására.

⁵⁵ A bíróság dönt büntetőügyben.

⁵⁶ FANTOLY-GÁCSI 2013, 62. p.

⁵⁷ HERKE 2014, 31. p.

⁵⁸ Kivételt képez az EU Charta, amely általánosabban – így szélesebb körben – határozza meg a bírói úthoz való jogot: a büntetőeljárás (vádemelés) kifejezett említése nélkül úgy fogalmaz, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét [...] bíróság [...] tárgyalja.

korábban a terhelt fogalma kapcsán kifejtettek miatt önmagában nem lenne elégséges a kérdés eldöntéséhez. Látszólagos viszont továbbá az ellentét azért is, mert az ügyész ilyen jellegű határozatai tipikusan a terhelt együttműködését – és mint ilyen, egyben a bírói úthoz való jogról való hallgatólagos lemondását is – igénylik, valamint velük szemben a Be. 196. §, ill. a Be. 228. § szerinti jogorvoslatnak (panasznak) van helye, így az ügyész határozata elleni, gyanúsított általi panasz felfogható a bírói út igénybevételére irányuló akaratnyilatkozatként is, tekintve, hogy amennyiben a terhelt a szankciót alkalmazó határozattal szemben panasszal él, az eljárás lefolytatása illetőleg a vádemelés kötelező: Az ügyész által alkalmazott megrovás kapcsán a Be. 197. § (2) bekezdése értelmében a büntetőeljárást folytatni kell, ha a gyanúsított a nyomozást megszüntető határozat ellen benyújtott panaszában a megrovás alkalmazását sérelmezi, és a büntetőeljárás megszüntetésének más oka nincs.⁵⁹ A vádemelés elhalasztásával összefüggésben pedig a Be. 227. § (1) bekezdés a) pontja mondja ki, hogy az ügyész vádat emel, ha a gyanúsított a határozat ellen panasszal él, és a nyomozás megszüntetésének feltételei nincsenek meg. A terhelt számára tehát ezekben az esetekben is fennáll a bírósági eljárás igénybevételének lehetősége, érdekesség viszont, hogy ilyenkor a jogorvoslati jog elve az, ami korábban érvényesül és a bírósági eljárás a jogorvoslat eredményeként biztosított.

2. A jogorvoslati jog

A jogorvoslati jogosultság biztosítja az eljárás alanyai számára a hatósági döntések felülvizsgálatának kezdeményezésének jogát, illetve végső soron azok megváltoztatásának lehetőségét. Az emberi jogi egyezményekkel összefüggésben indokolt a jogorvoslati jog két csoportjának megkülönböztetése: az alapjogok sérelme estén mindenkit megillető jogorvoslati jog és jogorvoslati jog büntetőügyekben. Az alapjogok sérelméhez kötődő jogorvoslati jogot az EJENy úgy határozza meg, hogy minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.⁶⁰ A PPJE-ben részes államok kötelezik magukat arra, hogy minden olyan személy, akinek a PPJE-ben elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen.⁶¹ Az EJEE rögzíti, hogy bárkinek, akinek az abban meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje.⁶² Az EU Alapjogi Chartája biztosítja a bíróság előtti hatékony jogorvoslati jogot mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették.⁶³ A kifejezetten a büntetőeljáráshoz kötődő, a terheltet megillető jogorvoslati jog nemzetközi szinten kizárólag a PPJE-ben és az EJEE-ben jelenik meg. Az előbbi akként határozza meg, hogy bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított

⁵⁹ E rendelkezés az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll tárgyában hozott határozatában (56/2010. (V. 5.) AB határozat), vizsgálta és az alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasította.

⁶⁰ EJENy 8. cikk.

⁶¹ PPJE 2. cikk 3. pont.

⁶² EJEE 13. cikk.

⁶³ EU Alapjogi Charta 47. cikk.

minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően felülvizsgálja,⁶⁴ míg utóbbi úgy rendelkezik, hogy annak, akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt, joga van arra, hogy a bűnössége megállapítását, illetőleg a büntetés kiszabását tartalmazó ítéletet felsőbb bírósággal felülbíráltassa.⁶⁵ A büntetőeljárásban igénybe vehető jogorvoslati jog, mint emberi jog ismérvei tehát, hogy annak jogosultja a terhelt, tárgya pedig mind a bűnössége megállapítása, mind pedig az alkalmazott szankció lehet. Az alapjogok sérelme esetén igénybe vehető jogorvoslathoz való jog tágabb kategória, ez többek között azt jelenti, hogy a PPJE és az EJEE alkalmazási körében arra hivatkozással is igénybe lehet venni, hogy a büntetőeljárásban a jogorvoslati lehetőség nem volt biztosított.

Az Alaptörvény a jogorvoslati jogosultság általánosabb meghatározását követi, amelyet a jogalkotó a következőképpen definiál: Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jog értelmezésével az Alkotmánybíróság többek között a 22/1995. (III. 31.) számú határozatában foglalkozott, amely indokolásában kifejtette, hogy a jogorvoslathoz való jog immanens tartalma az érdemi [ügydöntő, az (elítélt) helyzetét, jogait lényegesen befolyásoló] határozatok tekintetében a más szervhez vagy a magasabb fórumhoz fordulás lehetősége. A jogorvoslati fórummal kapcsolatos további követelményként, korábbi határozatára hivatkozva megállapította továbbá, hogy a jogorvoslati fórumnak tényleges döntési helyzetben kell lennie, valamint hogy a formális és a jogi szabályozás miatt eleve kilátástalan jogorvoslat nem értékelhető kielégítőként.

A jogorvoslati jogot a 2006. évi LI. törvény iktatta be a Be. I. Fejezetében meghatározott alapelvek sorába.⁶⁶ Az elvet a Be. 3. § (3) bekezdése akként rögzíti, hogy a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság határozatai, valamint az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedései ellen, illetve a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedésének elmulasztása miatt – a Be.-ben meghatározottak szerint – jogorvoslatnak van helye. Az elv tehát a büntetőeljárás minden szakaszában, így a nyomozati és a bírósági szakban is érvényesül. Az előbbi esetben a jogorvoslat formája általában a panasz, míg a bírósági szakban elsődlegesen a fellebbezés.⁶⁷ Jogorvoslat részletes szabályait a Be. további rendelkezései tartalmazzák.

Habár a jogorvoslat célja a hatóságok hibáinak kiküszöbölése, és ezáltal a jogorvoslati jog a büntetőeljárásban a törvényesség és az igazság érvényesülésének egyik biztosítója,⁶⁸ nem hagyható figyelmen kívül a bírósági határozatok véglegességéhez fűződő egyéni és társadalmi érdek sem. Ezért a jogalkotó a jogorvoslati jogot a Be. 3. § (4) bekezdésében akként korlátozza, hogy kimondja, a Kúria határozatai ellen rendes jogorvoslatnak nincs helye. Ez a rendelkezés összhangban van az emberi jogi egyezményekkel is, hiszen a büntetőügyekben igénybe vehető jogorvoslatot a PPJE „a törvénynek

⁶⁴ PPJE 14. cikk 5. pont.

⁶⁵ EJEE Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. Cikk 1. pont Fontos megjegyezni, hogy az EJEE szövege eredetileg nem tartalmazott rendelkezést a büntetőügyekben igénybe vehető fellebbezéshez való jogról, az csak később, a Hetedik kiegészítő jegyzőkönyvvel került az Egyezménybe.

⁶⁶ KIRÁLY 2008, 127. p.

⁶⁷ FANTOLY – GÁCSI 2013, 62. p.

⁶⁸ KIRÁLY 2008, 127. p.

megfelelően” kitéllel határozza meg, az EJEE Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyve pedig megállapítja, hogy a fellebbezéshez való jog meghatározott feltételekkel korlátozható.

3. A védelemhez való jog

A védelemhez való jog a terheltet megillető alapjog, tágabb értelemben mindazon büntetőeljárási jogok összessége, amelyeket a törvény a terheltnek a vele szemben folytatott büntetőeljárásban számára az ügy megismerésnek, illetve annak előbbre vitelének érdekében biztosít.⁶⁹

Habár az EJENy önálló jogként nem rögzíti a védelemhez való jogot, az ártatlanság véelmét biztosító 11. cikk 1. pontjában a következők szerint utal rá: „Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a *védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett*, törvényesen megállapítják.”.

A PPJE ezzel szemben kifejezetten részletesen meghatározza a védelemmel összefüggő biztosítékok minimumszabályait. A 14. cikk 3. b) pontja alapján mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább arra, megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezzeik védelme előkészítésére és az általa választott védővel való érintkezésre. A d) pont biztosítja a terhelt számára továbbá a jogot arra, hogy a tárgyaláson személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék. Az eljáró hatóság számára kötelezettségként állapítja meg, hogy amennyiben a terheltnek védője nincsen, tájékoztatni kell őt a védő választásához való jogáról. A joghoz jutást és az egyenlőséget biztosítandó rendelkezik továbbá az Egyezmény arról, hogy a terhelt számára minden, az igazság érdekében indokolt esetben hivatalból – ha védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel nem rendelkezik, akkor pedig ingyenesen – védőt rendeljenek ki.

Az EEJE 6. cikk 3. b) pontja a – PPJE-hez hasonlóan, szintén minimumszabályként – kimondja, hogy minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van legalább arra, hogy rendelkezzeik a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel, valamint a d) pont értelmében legalább arra, hogy személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék. A védő kirendelését illetően úgy rendelkezik, hogy amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek a terhelt számára ügyvédet. Itt kívánom megjegyezni, hogy véleményem szerint e helyütt a magyar fordítás félrevezető lehet, ugyanis az eredeti szövegben az „interests of justice” azaz az igazság, még inkább igazságosság érdekei kifejezés szerepel. Álláspontom szerint, habár a védő kirendelése, közvetetten, a tisztességes eljárás követelményének való megfelelés tekintetében felfogható az igazságszolgáltatás érdekeként is, elsődlegesen mindenképp a terhelt érdekét és ezáltal az igazságosságot kell, hogy szolgálja.

A két egyezmény értelmében a védelemhez való jog alanyi oldalát tekintve megállapítható, hogy az lehet személyes vagy védő általi, tartalmát tekintve pedig magában foglalja a megfelelő idő és lehetőség követelményét a védekezésre való felkészüléshez és a védővel való kapcsolattartásra, valamint azt a követelményt, hogy a terheltet e jogairól tájékoztassák.

⁶⁹ FANTOLY – GÁCSI 2013, 66. p.

Az EU Charta a védelemhez való jogot a fenti két egyezménynél általánosabban határozza meg. A 47. cikk értelmében mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez, valamint a 48. cikk (2) bekezdése szerint minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

Az Alaptörvény XVIII. cikkének (3) bekezdése rögzíti, hogy a büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védelemhez való jog alkalmazásának a feltételeit és a kötelező eseteit a büntetőeljárás törvény határozza meg.

Az alapvető rendelkezések között a Be. 5. § (1) bekezdése mondja ki alapelveként azt, hogy a terheltet megilleti a védelem joga. A védelemhez való jog elemi része, hogy a terhelt az eljárás minden szakaszában – az alapos gyanú közlésétől a jogerős ítélet meghozataláig, sőt egyes esetekben azt követően is – személyesen és vagy védője útján védekezhet.

A védelem joga a terhelt eljárásjogi helyzetének meghatározó, garanciális jellegű eleme. A büntető igazságszolgáltatás teljessége és igazságossága érdekében nélkülözhetetlen, hogy az eljárás ne csupán a bűncselekmény körülményeinek felderítésére és az elkövető kilétének megállapítására korlátozódjék, hanem legalább ekkora súllyal érvényesüljenek a büntetőeljárás törvényben meghatározott terhelti jogok és a terheltet megillető emberi jogok is. Ezt a célt szolgálja terhelt személyes védelemhez, valamint védő általi védekezéshez való joga.

A védekezés módjai között alanyi körét tekintve különbséget tehetünk a terhelt általi személyes és védő általi védelem között. A személyes védelem gyakorlásának bizonyos értelemben véve eljárásjogi előfeltétele az ügyfélnyilvánosság érvényesülése, hiszen a terhelt saját maga védelmét közvetlenül kizárólag abban az esetben láthatja el, ha jelenléte az eljárás cselekményénél biztosított. A személyes védekezés körében a terhelt jogosult arra, hogy a védelmére szolgáló tényeket az eljárás bármely szakaszában előadja. A terhelt személyesen gyakorolható jogait részletesen a Be. 43. § (2) bekezdése és a Be. egyéb rendelkezései határozzák meg. A személyes védekezéshez való jog, bár széleskörűen érvényesül, alakilag azonban sem emberi jogi, sem pedig büntető eljárásjogi megközelítésben nem tekinthető abszolút jognak: bizonyos szempontból korlátját jelentheti a kötelező védelem esetköre, amely a terhelt akaratától függetlenül védő igénybevételét írja elő. Ez valójában azonban nem kifejezetten a terhelt személyes védekezésének jogát korlátozza, hiszen az a védő általi védelemmel párhuzamosan is érvényesülhet, hanem a védő igénybevételéhez való jog feletti rendelkezési jog gyakorlását érinti, azaz a kötelező védelem esetén a terhelt nem rendelkezhet akként, hogy védekezéséhez nem vesz igénybe védőt, de a védőválasztás szabadsága ebben az esetben is megilleti. Az, hogy a kötelező védelem igénybevételéről nem lehet lemondani és ez nem sérti a személyes védekezéshez való jogot, mind az EJEB, mind pedig a magyar jogalkalmazási gyakorlatban megjelenik. Az EJEB a *Kamasinski v. Ausztria* ügyben megállapította, hogy a terhelt személyes védekezéshez való joga nem abszolút jog, az eljáró hatóságok megtagadhatják azt, tekintettel arra, hogy meghatározott esetekben a nemzeti jogszabályok kötelezően előírják a védő részvételét az eljárásban, különösképpen akkor, ha az eljárás tárgyát képező bűncselekmény tárgyi súlya ezt indokolja.⁷⁰ A magyar bírói gyakorlatban is megjelenik ez az álláspont, azaz a terhelt az EJEB 6. cikkének 3. c) pontjára történő hivatkozással sem rendelkezhet akként, hogy a védelmét ki-

⁷⁰ *Kamasinski v. Austria* (Application no. 9783/82) Judgment of 19 December 1989.

zárólag személyesen kívánja ellátni. A védő törvény szerint kötelező részvételéről lemondást továbbá sem az emberi méltósághoz való jog, sem pedig egyéni önrendelkezési joga nem teszi a terhelt számára lehetővé.⁷¹

4. Az ártatlanság véelme

Az EJENy 11. cikk (1) bekezdése értelmében minden bűncselekménnyel vádolt személynek joga van az ártatlanság véelméhez mindaddig, míg bűnösségét nyilvános perben, a védelemhez szükséges valamennyi biztosíték mellett törvényesen meg nem állapítják. A PPJE 14. cikk 2. pontja hasonlóképpen tartalmazza e követelményt: bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintésük mindaddig, amíg bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították. Az EEJE 6. cikke úgy rendelkezik, hogy minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították. Az EU Alapjogi Chartája 48. cikk (2) bekezdése értelmében minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.

Látható, hogy az idézett nemzetközi dokumentumok, bár szóhasználatukat tekintve kis mértékben eltérők, gyakorlatilag azonosan tartalmazzák az ártatlanság véelmének követelményét, amelynek címzettjei és egyben kötelezettjei a büntetőügyben eljáró hatóságok, jogosultja pedig a terhelt. Az ártatlanság véelméhez való jog természetét tekintve abszolút jog, korlátozására nincs lehetőség.⁷² Maga a vélelem egy megdönthető törvényi vélelem, amely megdöntéséig (a bűnösség bizonyításáig, ill. megállapításáig) a maga teljességében fennáll, azt követően pedig hatályát veszti. Nem veszti hatályát azonban a jogerős felmentéssel, ha elfogadjuk a terhelt fogalmának korábban ismertett, tágabb értelmezését, mely szerint a jogerősen felmentett személy is a terhelti gyűjtőfogalomba tartozik. Ennek megfelelően tehát ártatlannak kell tekinteni a jogerősen felmentett személyt, függetlenül attól, hogy felmentésére bűncselekmény hiánya, bizonyítottság hiánya vagy büntethetőséget kizáró ok folytán került sor.

Az EJEB számos határozatában foglalkozott az ártatlanság véelmével. Ezek közül is kiemelendő a Caraian v. Románia ügy, amelyben az EJEE 6. cikk 2. pontjában meghatározott jog – az ártatlanság véelme – megsértését állapította meg a bíróság. A döntés indokolása az ártatlanság véelmének két fontos elemét tartalmazza: elsődlegesen azt, hogy az ártatlanság véelme a büntetőeljárás teljes tartama alatt megilleti a terheltet, a gyanú kialakulásától a büntetőeljárás befejezéséig és bűnösség megállapításának hiányában azt követően is. Másodlagosan pedig az, hogy a büntetőügyekben eljáró összes hatóságnak az eljárás során mindvégig tartózkodniuk kell az olyan tartalmú nyilatkozatok megtételétől, amelyek idejekorán sugalmazzák vagy kijelentik a terhelt bűnösségét.

Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2) bekezdése szerint senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg. A Be. 7. §-a tartalmilag szinte azonosan rendelkezik. A különbség a

⁷¹ BH 2009. 5.

⁷² HALMAI – TÓTH 2008, 720. p.

nemzetközi és a magyar jogforrások szóhasználata, megfogalmazása között szembeütő. Míg a nemzetközi dokumentumok az „ártatlanságot” kifejezetten rögzítik, a magyar jogalkotó egyfajta negatív megközelítést alkalmaz, amely inkább értékelhető a bűnösség vélelmének tilalmaként. E rendelkezésekből egylépcsős, logikai, az ellentétből való következtetés (argumentum a contrario) útján juthatunk el az ártatlanság vélelmének nemzetközi egyezményekben is alkalmazott megfogalmazásához.

Tóth Mihály álláspontja szerint az elv értelmezésének egyik központi problémája, hogy a magyar Be. a nemzetközi dokumentumokkal ellentétben nem a „bűnös-ártatlan”, hanem a „bűnös-nem bűnös” fogalompárt használja.⁷³ Habár ez a fogalmi különbözőség valóban nehézséget okoz, véleményem szerint nem tekinthető magyar sajátosságnak, ugyanis a kontinentális jogrendszerek büntetőeljárásában az ügydöntő határozat a bűnösség megállapításáról vagy felmentésről rendelkezik. Hasonlóképp, az angolszász jogrendszerekben is jellemzően a bűnös (guilty) – nem bűnös (not guilty) fogalompár a használatos, az ártatlanságot az ismert büntetőeljárású rendszerek egyikében sem állapítja meg a bíróság, „csupán” a terhelt felmentéséről rendelkezik. Véleményem szerint az ártatlanság megállapítása az ártatlanság vélelmének természetéből fakadóan nem is szükséges, hiszen a bűnösség megállapításának hiánya egyben a vélelem megdöntésének hiányát is jelenti, így a jogerősen felmentetett személyt a törvény erejénél fogva továbbra is ártatlannak („nem bűnösnek”) kell tekinteni, legyen bármi is a felmentés oka.

Ugyancsak sokáig vitatott kérdés volt, hogy valódi vélelemnek tekinthető-e az ártatlanság vélelme. A magyar jogirodalom mára egységesnek látszik abban a kérdésben, hogy a büntetőeljárás terminus technikusként elfogadja az ártatlanság vélelme szókapcsolatot, azonban az nem értékelhető teljes vélelemként, sokkal inkább ideiglenes igazság, vagy még inkább vélelemszerű jogi tétel (quasi vélelem), hiányzik ugyanis a klaszikus vélelmek egyik eleme, az ún. vélelmező tény.⁷⁴ Az ártatlanság vélelmének gyakorlati érvényesülése álláspontom szerint leginkább a párhuzamosan folyamatban lévő büntetőeljárásokban jelenthet problémát, amellyel a bírói gyakorlat már a kilencvenes évek elején szembesült. A Legfelsőbb Bíróság egyedi ügyben hozott határozatában kimondta, hogy az ártatlanság vélelmének sérelmét jelenti és ezért a büntetés kiszabásánál nem értékelhető súlyosító körülményként az, hogy a terhelt az ellene folyamatban levő – még jogerősen be nem fejezett – büntetőeljárás hatálya alatt követte el az adott ügyben elbírált cselekményt.⁷⁵ Ugyanakkor a büntetés kiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény kimondja, hogy a büntetőeljárás hatálya alatt történt bűnelkövetés – függetlenül az eljárás eredményétől – súlyosító körülményként értékelendő a büntetés kiszabása során.⁷⁶ Igaz ugyan, hogy e rendelkezés az egyedi ügyekben nem ér-

⁷³ FANTOLY-GÁCSI 2013, 73. p.

⁷⁴ HERKE – FENYVESI – TREMMEL 2012, 59. p.; KIRÁLY 2008, 129. p.; FANTOLY-GÁCSI 2013, 74. p.

⁷⁵ BH 1993.206: „vádoltak védői kifogásolták súlyosítóként való figyelembevételét, hogy a nevezettek az ellenük folyamatban levő, még jogerősen be nem fejezett büntetőeljárás hatálya alatt követték el az adott ügyben elbírált bűncselekményeket. A Legfelsőbb Bíróság egyetértett azzal, hogy ez az értékelés téves, miután sérti a Be. 3. §-ában megfogalmazott ártatlanság vélelmének elvét. Az, hogy bűncselekmény alapos gyanúja miatt büntetőeljárás indult, még nem jelenti egyben bűncselekmény elkövetését, hiszen azt csak jogerős bírói határozat állapíthatja meg. Ennek megfelelően a súlyosító körülmények sorából mellőzni kellett a fentieket.”

⁷⁶ 56. BKv Ha az elkövető az ellene folyamatban levő büntetőeljárás hatálya alatt, erről tudva követi el a bűncselekményt, és ebből az előző eljárás eredményétől függetlenül a személyének fokozott veszélyességére lehet következtetni, a büntetőeljárás hatálya alatt történt bűnelkövetés súlyosító körülmény.

vényesül automatikusan, valamint hogy a Kollégium további követelményként határozza meg azt, hogy az eljárás hatálya alatt történt elkövetésből az elkövető személyének fokozott veszélyességére lehessen következtetni, az „eljárás eredményétől függetlenül” kitétel miatt mégis úgy vélem, hogy a súlyosító körülményként értékelés az ártatlanság vélelmével nem összeegyeztethető. Ez a probléma az újabb bírói gyakorlatban is megjelenik, számos egyedi ügyben hozott határozat érinti a kérdést. Azon bíróságok, amelyek alkalmazzák a nevezett rendelkezést, ezt jellemzően azzal indokolják, hogy a büntetőeljárás hatálya alatti elkövetés súlyosító körülményként való értékelése nem jelenti azt, hogy a terheltet bűnösnek tekintik a párhuzamos eljárás tárgyát képező bűncselekményben, csupán azt veszik figyelembe, hogy aki büntetőeljárás hatálya alatt áll, attól fokozottan elvárható, hogy ne valósítson meg újabb bűncselekményt. Ezekben az esetekben ugyanis a bíróság kizárólag a később indult eljárásban állapítja meg a vádlott bűnösségét (tekintí bűnösnek), és a büntetés kiszabása körében értékeli azt, hogy annak ellenére is elkövette azt, hogy az elkövetéskor más bűncselekmény miatt folyt vele szemben büntetőeljárás. Véleményem szerint ez az álláspont méltánytalan helyzetet eredményezhet az elítélt számára, ha őt a korábban indult büntetőeljárásban később felmentik, tekintettel arra, hogy a büntetés kiszabás a bírói mérlegelés körébe tartozik, amely rendkívüli perorvoslással nem támadható. Néhány esetben azonban az eljáró bíróságok – álláspontom szerint helyesen – akként foglalnak állást, hogy a tárgyalta súlyosító körülmény sérti az ártatlanság vélelmét, ezért a büntetőeljárás hatálya alatt történő elkövetést a súlyosító körülmények köréből mellőzik, különösen akkor, ha az eljárás még folyamatban van, vagy azt a büntetőjogi főkérdés eldöntése nélkül megszüntették. Így például a Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.146/2009/45. sz. ítéletének indokolása: „A büntetés kiszabása során az elsőfokú bíróság nagyobb részt helyesen tárta fel a súlyosító és enyhítő körülményeket. [...] mellőzendő XX. r. vádlott tekintetében az a körülmény, hogy az ellene vagyon elleni bűncselekmény miatt indult eljárás alatt követte el a bűncselekményt, mivel e cselekmény tekintetében még vádemelésre sem került sor, ezért az ártatlanság vélelme jogelvére figyelemmel nincs arra nézve adat, hogy ez az eljárás alapos volt-e vele szemben.” Hasonlóképp foglalt állást a Szegedi Ítéltábla Bf.II.246/2013/11. sz. határozatában: „[az elsőfokú bíróság] a tényállásban azonban szükségtelenül tüntette fel a vádlottal, illetve a sértettel kapcsolatos nyomozás megszüntetésekre vonatkozó határozatokat, amelyek az ártatlanság vélelme [1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 7. §] folytán nem értékelhetők a vádlott terhére, és ebből következően törvényes alap nélkül értékelt azokat az ítélet indokolásában is. Ezért az ítéltábla a megszüntetett nyomozásokra, és az azon ügyekben beszerzett bizonyítékokra utalásokat mellőzte a tényállásból.” Ugyancsak osztotta ezt az álláspontot a Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.2/2008/24. sz. ítéletének indokolásában: „Az I. r. vádlott eljárás hatálya alatti elkövetése sem súlyosít, az az ügy még folyamatban van, az ártatlanság vélelme az értékelés ellen szól.”

Szintén a párhuzamos büntetőeljárásokkal és az ártatlanság vélelmével összefüggő kérdéssel találkozhatunk a Fővárosi Ítéltábla 4.Bf.285/2011/16. számú ítéletében, azzal a jelentős különbséggel, hogy ebben az esetben nem korábbi, hanem a terhelttel szemben később indult – és az ítélet meghozatalakor még folyamatban lévő – büntetőeljárások pusztán fennállásának tényét értékelt a bíróság a büntetés kiszabása körében. Az ítélet indokolása a következőket tartalmazza: „az eljárás tárgyát I. r. vádlott tekintetében a rá irányadó foglalkozási szabályok többszöri és súlyos megsértése képezte. S tekintve, hogy

nevezett az általa követett gyakorlatot, tevékenységet semmiféle kritikával nem illette, azt helyesnek tartja és folytatja – *erre utal az ellene folyamatban lévő újabb további büntetőeljárások ténye az ártatlanság vélelme elvének figyelembe vételével is* – semmiféle olyan várakozás nem lehet alapos, amely szerint a kiszabott jelen szabadságvesztés-büntetés pusztá fenyegetettsége is már elérné a célját, annak végrehajtására ne volna szükség.” A bíróság az ügyben tehát a szabadságvesztés végrehajtásának kérdésében való döntésekor a terhelttel szemben később indult és folyamatban lévő büntetőeljárások pusztá fennállásának tényéből következtetett arra, hogy a terhelt megbánást nem tanúsított és továbbra is a vádbeli cselekményekhez hasonló (jogellenes) tevékenységet folytat, ennek alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy kizárólag a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmas a törvényben meghatározott büntetési célok elérésére. Habár a bíróság az indokolás szövegében utal az ártatlanság vélelmének figyelembe vételére, véleményem szerint ez valójában csupán a vélelem áttörésének – *Bencze Máttyás* kifejezésével élve – „álcázóhálója”,⁷⁷ hiszen ha valóban figyelembe vette volna az ártatlanság vélelmét, akkor az újabb, további büntetőeljárások tényére való utalást az indokolásból mellőzte volna. Természetesen az eljáró bíróság bírójának személyes véleménye, a terhelt bűnösségét illető belső meggyőződésének kialakítása, ill. az ehhez vezető pszichikai folyamat nem ellenőrizhető és ebből kifolyólag jogilag nem is szabályozható.⁷⁸ Szabályozható viszont – és az ártatlanság vélelme által tilalmazott is a bűnösnek tekintése – a terhelttel kapcsolatos bánásmód. A belső tudati folyamatok külvilág felé való kommunikálása, jelen esetben a terhelttel kapcsolatos tisztességes bánásmód, valamint bűnösként kezelésének tilalma ellenőrizhető és egyértelműen kifejezett követelményként jelentkezik. Érthető – különösen az ügy részleteinek ismeretében – a bíróság azon álláspontja, amely szerint a terhelt megbánásának hiányából, az általa következesen folytatott gyakorlatból személyének fokozott veszélyességére lehet következtetni és ezért, valamint a büntetés céljának elérése érdekében a bíróság szükségesnek látta a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazását. Azonban véleményem szerint az újabb büntetőeljárások értékelése – az ártatlanság vélelmére való utalással együtt – sem felel meg a Be. 7. §-ban rögzített alapelvnek.

5. A bizonyítási teher és az *in dubio pro reo* elve

Az ártatlanság vélelmével szorosan összefüggő elvek a bizonyítási teher és az *in dubio pro reo* elve. Abból a tényből következően, hogy a bizonyítási teher elsődlegesen, mint a vádló kötelezettsége, és nem, mint a terhelt joga jelentkezik, a nemzetközi egyezmények kifejezetten nem rendelkeznek a kérdésről. Egyedül a PPJE tartalmaz a bizonyítási szabályaira vonatkozó utalást az ártatlanság vélelme kapcsán, de a bizonyítási teher meghatározását a nemzeti jog szabályaira bízta. („... amíg bűnösségét törvény szerint be nem bizonyították.”) A bizonyítási teherről való kifejezett nemzetközi emberi jogi rendelkezés hiánya ellenére is általánosan elfogadott a modern büntetőeljárásban a Be. 4. §-ban is meghatározott elv, amely szerint a vád bizonyítása a vádlót terheli. Ez egy-

⁷⁷ BENCZE MÁTYÁS: *Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A magyar büntetőbírói gyakorlat viszonya az alkotmányhoz*. Fundamentum, 2007/3. 5–21. pp.

⁷⁸ HERKE – FENYVESI – TREMMEL 2012, 60. p.

részt az ártatlanság vélelmének gyakorlati következménye, ugyanis akit ellenkező bizonyításig törvény erejénél fogva ártatlannak (nem bűnösnek) kell tekinteni, azt indokolatlan is lenne saját ártatlanságának bizonyítására kötelezni. Mindazonáltal ismertek a vádlót terhelő bizonyítási kötelezettség alóli kivételek, azaz olyan esetek is, amelyekben a bizonyítási teher megfordul és valamely tény a terhelt lesz köteles bizonyítani. A Be.-ben meghatározott ilyen kivétel a vádemelés elhalasztását követően a kábítószer-élvező gyanúsított kábítószer használatával összefüggő kezelésen vagy ellátáson való részvételének igazolási kötelezettsége.⁷⁹ Érdekesség azonban, hogy a bizonyítási teher alól nem csupán a Be., hanem a Btk. is megállapít kivételeket. Ilyen rendelkezés Btk. 74. § (4) bekezdésében megállapított vélelem, amely szerint ellenkező bizonyításig vagyonekobbzás alá eső vagyonnak kell tekinteni a bünszervezetben való részvétel, kábítószer forgalomba hozatala vagy azzal való kereskedés, valamint az üzletszerűen vagy bünszövetségben elkövetett embercsempészség elkövetési ideje alatt szerzett valamennyi vagyont. További, a Btk.-ban meghatározott kivétel a 229. § szerinti valóság bizonyításának (exceptio veritatis) esete rágalmozás, becsületsértés vagy kegyeletsértés elkövetését követően. Ezzel kapcsolatosan ugyanakkor megjegyzendő, hogy – bár a kétségkívül a bizonyítási teher megfordulását jelenti – ez valójában a terhelt érdekét szolgálja tekintettel arra, hogy az egyébként tényállásszerű elkövetési magatartását igazolhatja a valóság bizonyításával, amely így büntethetőséget kizáró okot eredményez.

Az EJEB ingerküszöbe a bizonyítási terhet és annak megfordítását illetően viszonylag magas. Tekintettel arra, hogy erre vonatkozó rendelkezést az EJEE nem tartalmaz, a bizonyítási teher megfordulásából eredő jogsérelmet a panaszosok jellemzően a tisztességes eljáráshoz való megsértésére hivatkozással, ritkábban az ártatlanság vélelmének megsértésére hivatkozással terjesztik elő. A bíróság a bizonyítási teher megfordítását sem a Btk. 74. § (4) bekezdésében meghatározott vélelemhez hasonló rendelkezés alapján alkalmazott vagyonekobbzás,⁸⁰ sem pedig a bizonyított alapcselekményhez kapcsolódó járulékos jellegű cselekmények elkövetésének vélelmezése⁸¹ esetén nem állapított meg egyezményisértést.

A kétséget kizáróan nem bizonyított tények értékelésére az *in dubio pro reo* elve ad iránymutatást: A Be. 4. § (2) bekezdése értelmében a kétséget kizáróan bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére. Fordított megközelítésben tehát a kétség a terhelt javára szolgál. Az *in dubio pro reo* alkalmazási körét és értelmezését a büntetőeljárás természetéből fakadó ún. hármas alapvető megszorítás korlátozza: kizárólag ténykérdés esetében, csak jogerőre képes ügydöntő határozat meghozatalakor és csak az összes rendelkezésre álló bizonyíték kimerítése után lehet alkalmazni.⁸²

⁷⁹ Be. 226. § (2) bek.

⁸⁰ Grayson & Barnham v. the United Kingdom (Applications Nos. 19955/05 and 15085/06) Judgment of 23 September 2008.

⁸¹ Salabiaku v. France (Application no. 10519/83) Judgment of 7 October 1988.

⁸² HERKE – FENYVESI – TREMMEL 2012, 61. p.

6. A hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma

Az önvádra kötelezés tilalma a vizsgált nemzetközi emberi jogi dokumentumok közül expressis verbis kizárólag a PPJE-ben jelenik meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy a többi egyezmény esetében a tisztességes eljárás vagy az ártatlanság vélelme követelményéből ne lenne levezethető. A PPJE 14. cikk 3. g) pontja szerint a terheltnek joga van ahhoz, hogy őt ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét. Ebből a megfogalmazásból a grammatikai értelmezés segítségével már következtethetünk ennek a jognak a negatív jellegére, pontos tartalmát pozitív megközelítésben pedig a *contrario* értelmezés útján határozhatjuk meg: ha valaki nem kötelezhető arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy bűnösségét beismerje, akkor ez egyben azt is jelenti, hogy ez esetekben jogosult a vallomástételt megtagadni, azaz hallgatni. A hallgatáshoz való emberi jog a büntetőeljárás alapelvei között is az önvádra kötelezés tilalmában fejeződik ki, egymáshoz való kapcsolatuk pedig, csakúgy, mint az ártatlanság vélelme és a bűnösként kezelés tilalma, leginkább egyazon érme két oldalaként jellemezhető.

Az önvádra kötelezés tilalmát a Be. 8. § rögzíti, amely szerint senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson. Látható, hogy a rendelkezés azon túlmenően, hogy biztosítja a terhelt számára a vallomásmegtagadás jogát, feljogosítja őt a bizonyítékok szolgáltatásában való közreműködés megtagadására is, azzal a megszorítással, hogy a Be. 158. § (3) bekezdése értelmében a bizonyítási eszköz megszerzésére irányuló kényszerintézkedés tűrésére kényszeríthető.

A hallgatás jogának érvényesülése kapcsán lényeges különbség van a kontinentális és az angolszász rendszerű büntetőeljárásokban, a jog gyakorlását, ill. annak következményeit tekintve. A magyar büntetőeljárásban a terhelt a vallomástétel megtagadásának jogát gyakorlatilag korlátlanul, hátrányos következmények nélkül gyakorolhatja, hátránya csupán a védelmére szolgáló tények előadásának elmulasztásából származhat, oly módon, hogy ami nem jut a bíróság tudomására, azt ennél fogva értelemszerűen nem is tudja a terhelt javára értékelni. Ezzel szemben, például az Egyesült Királyságban a bíróságnak lehetősége van a vádlott magatartásából, így a hallgatásából is rá nézve hátrányos következtetéseket is levonni. Ez a jelentős különbség már a gyanúsított⁸³ kihallgatását megelőző ún. Miranda-figyelmeztetés szövegében is tetten érhető: „Semmit sem köteles mondani, de árthat a védekezésének, ha a kihallgatás során feltett kérdésre nem említ valamit, amire később a bíróság előtt [védelmére szolgáló tényként] támaszkodik. Bármilyen amit mond, bizonyítékként felhasználható.”⁸⁴ Az, hogy a vallomástétel megtagadása ártson a védekezésnek, azaz, hogy a pusztán a terhelt hallgatásából a terhére értékelendő következtetéseket vonjanak le, a magyar büntetőeljárás jogtól teljes mértékben idegen.

A hallgatás jogának gyakorlását és abból fakadó esetleges hátrányok alkalmazásának megengedhetőségét az EJEB több esetben, jellemzően a tisztességes eljárás követelményével és az ártatlanság vélelmével összefüggésben, azonban kifejezetten óvatosan értelmezte, figyelemmel az egyes országok büntetőeljárásai rendszerei közötti, már említ-

⁸³ E helyütt azért indokolt az összehasonlítás nyomozati szakra történő korlátozása, mert a bíróság előtti eljárásban az angolszász rendszerben – a kontinentálistól eltérően – a vádlott vallomástétele esetén, annak idejére gyakorlatilag tanúkénti pozícióba kerül, amelyhez további következmények, így igazmondási kötelezettség is járul. Ezért az angolszász eljárásban különböző a nyomozati és bírósági szakban alkalmazott figyelmeztetés.

⁸⁴ <https://www.gov.uk/arrested-your-rights/when-youre-arrested> (2016.02.03)

tett különbségekre. A Murray v. Egyesült Királyság ügyben, amelyben a panaszos a hallgatáshoz való jogának megsértésére is hivatkozott, ugyan az EJEB csak a védőhöz való jog megsértését állapította meg, az ítélet indokolásában akként érvelt, hogy a jogi képviselővel nem rendelkező vádlott nyomozati szakban tanúsított hallgatása és az ebből levont (terhelő) következtetések önmagukban az emberi jogok sérelme nélkül nem képezhetik bűnösséget megállapító ítélet alapját.⁸⁵

7. A büntetőeljárás során használt nyelv

A büntetőeljárás során használt nyelvet illetően a nemzetközi emberi jogi dokumentumok közül a PPJE és az EJEE gyakorlatilag azonosan, minimumkövetelményként határozzák meg, hogy az eljárás alá vont személyt a lehető legrövidebb időn belül egy általa értett nyelven, részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és indokairól, valamint azt, hogy a bírósági eljárás során az eljárás nyelvét nem értő vagy nem beszélő terhelt ingyenesen vehessen igénybe tolmácsot.

Az anyanyelv használatáról az alapvető rendelkezések között a Be. 9. § rendelkezik és az emberi jogi követelményeknél jóval részletesebb irányutatást ad a büntetőeljárás során használt nyelvről. Az (1) bekezdés első mondata deklarálja a magyar nyelvet, mint a büntetőeljárás hivatalos nyelvét. Álláspontom szerint kifejezetten alapvető jellege az (1) bekezdés 2. mondatának van, amelynek értelmében a magyar nyelv tudása miatt senkit sem érhet hátrány.

A (2) bekezdés rögzíti, hogy a büntetőeljárásban mindenki, így a terhelt is korlátozás nélkül használhatja az anyanyelvét vagy törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján regionális vagy nemzetiségi nyelvét. Az általa ismertként megjelölt más nyelv (ún. közvetítő nyelv) használatára csak az eljárás magyar nyelvet nem ismerő résztvevője jogosult. Közvetítő nyelv használatára álláspontom szerint kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha a magyar nyelvet nem ismerő magánszemély anyanyelvét a saját érdekkörében jelentkező okból nem tudja, vagy nem kívánja használni és ezért veszi igénybe az általa ismertként megjelölt más nyelvet. Az anyanyelv használatának akadályát nem jelentkezik a hatóság oldaláról, hiszen az a (2) bekezdés első fordulatába ütközne. Közvetítő nyelv használatára a nem magyar anyanyelvű, de a magyar nyelvet ismerő személy a Be. alapján nem jogosult, számára az anyanyelv, regionális vagy nemzetiségi nyelv, illetőleg a magyar nyelv használata áll rendelkezésre.

Ami az EJEB nyelvhasználat kérdését érintő gyakorlatát illeti, jogsértést állapított meg a bíróság annak a német állampolgárnak az ügyében, akit az eljárás hivatalos nyelvén (olaszul) vádoltak meg és számára nem biztosították tolmács igénybevételenek lehetőségét.⁸⁶ A vádlott által nem ismert nyelven készült vádirat írásbeli lefordítása azonban emberi jogi szempontból nem követelmény, amennyiben azt szóban lefordítják a terhelt által értett nyelvre.⁸⁷ Az viszont az eljáró hatóság kötelessége, hogy meggyőződjön arról, hogy a terhelt érti-e az eljárás során használt nyelvet, legyen az akár az eljárás

⁸⁵ Murray v. The United Kingdom (Application No. 14310/88) Judgment of 28 October 1994.

⁸⁶ Brozicek v. Italy (Application No. 10964/84) Judgment of 19 December 1989.

⁸⁷ Kamasinski v. Austria (Application no. 9783/82) Judgment of 19 December 1989.

hivatalos nyelve, akár közvetítő nyelv.⁸⁸ Köteles a hatóság továbbá az eljárás nyelvét nem ismerő terhelt számára megfelelő jogi képviselő igénybevételét biztosítani.⁸⁹

Nem állapított meg viszont jogsértést az EJEB annak a francia gyanúsítottnak az ügyében, akit a svéd vámhivatal tagja első alkalommal tolmács nélkül hallgatott ki, tekintettel arra, hogy a hivatalos személy megfelelő szintű francia nyelvismerettel rendelkezett.⁹⁰

Tekintve, hogy a Be. alapvető rendelkezései kifejezetten részletesen rendezik a nyelvhasználat kérdését, azok betartása esetén emberi jogi jogsértés lehetősége gyakorlatilag szinte kizárt, esetleges be nem tartásuk pedig relatív hatályon kívül helyezési ok [Be. 375. § (1) bekezdés: az eljárásban részt vevő személyek a törvényes jogaikat nem gyakorolhatták, vagy ezek gyakorlását korlátozták] folytán a büntetőeljárás rendszerén belül is orvosolható.

8. A nyilvánosság elve

A nyilvánosság elve a korábban tárgyalt büntetőeljárás alapelvektől némiképp különbözik, mind a Be.-ben elfoglalt helyét tekintve, mind pedig a büntetőeljárás során való érvényesülése körében, ugyanis a törvény nem az alapvető rendelkezések, hanem a bírósági eljárás általános szabályai között szabályozza és ennek megfelelően az eljárás szakaszai közül elsősorban a bírói szakban érvényesül. További különbség, hogy a nyilvánosság elve a büntetőeljárásban nem kifejezetten a terhelt jogaként jelentkezik. A tárgyalás nyilvánosságának természete és funkciója kettős. Kettős természetű, hiszen a nyilvánosság fajtáját tekintve lehet teljes (ún. népnilvánosság) vagy korlátozott (ún. ügyfélnyilvánosság).⁹¹ Funkcióját tekintve pedig azért kettős, mivel egyrészt a terhelt személyes vagy védő általi védelemhez való jogának érvényesülését teszi lehetővé, másrészt pedig garanciális jellegű szabályként szolgál. Biztosítja többek között a terhelt jogainak érvényesülését, védi őt az esetleges bírói önkénnyel szemben és garantálja a büntető igazságszolgáltatás nyilvánosság általi kontrolljának lehetőségét. Éppen az igazságszolgáltatás ellenőrizhetőségéhez fűződő társadalmi érdek miatt a teljes nyilvánossághoz való jog felett nem kizárólag a terhelt rendelkezik: a vádlott (és védője) is indítványozhatják ugyan a nyilvánosság kizárását, a bíróság ehhez az indítványhoz azonban nincs kötve. A nyilvánosság kizárásával kapcsolatos fordított esetkör is előfordulhat: a törvényben meghatározott esetekben a bíróság a vádlott akarta ellenére, hivatalból vagy az eljárás egyéb alanyainak (ügyész, sértett, ill. tanú) indítványára is jogosult kizárni a nyilvánosságot és zárt tárgyalás tartását elrendelni, az ügyfélnyilvánosság azonban ezekben az esetekben is érvényesül.

A nemzetközi emberi jogi dokumentumok mindegyike a „nyilvános tárgyalás” követelményét írja elő, megjegyzendő azonban, hogy habár a hiteles magyar nyelvű szövegben „tárgyalás” szerepel, az idegen nyelvű szövegváltozatok jellemzően nyilvános

⁸⁸ Cuscani v. United (Application no. 32771/96) Judgement of 24 September 2002.

⁸⁹ Quaranta v. Switzerland (Application no. 12744/87) Judgment of 24 May 1991, Czekalla v. Portugal (Application no. 38830/97) Judgment of 10 October 2002.

⁹⁰ Decision as to the admissibility of Application no. 13205/07 by Fatoumata Binta Diallo against Sweden.

⁹¹ FANTOLY – GÁCSI 2013, 82. p.

meghallgatásról rendelkeznek.⁹² Ezért véleményem szerint a nyilvánosságához való emberi jog érvényesülése nem korlátozható a tárgyalásra mint a Be.-ben meghatározott eljárási formára, ill. annak kiterjesztő értelmezése indokolt. A PPJE 14. cikk 1. pontja és az EEJE 6. cikk 1. pontja kifejezetten részletesen meghatározzák a nyilvánosság korlátait is: a sajtó és a nyilvánosság kizárható a tárgyalás egy részéről vagy annak egészéről. A nyilvánosság kizárásának oka lehet erkölcsi jellegű, a közrend vagy az állam biztonságának védelme, a felek magánéletének védelméhez fűződő érdek, valamint egyéb különleges esetekben az igazságszolgáltatás érdeke. Főszabályként határozzák meg az egyezmények, hogy a büntetőügyben hozott ítéletet minden esetben nyilvánosan kell kihirdetni, a PPJE azonban megenged a főszabály alóli kivételt is: az ítélet nyilvános kihirdetése mellőzhető, ha az eljárással érintett fiatalok érdekei mást kívánnak.

Az Alaptörvény és a Be. is a tárgyalás kapcsán rendelkeznek a nyilvánosságról. A zárt tárgyalás törvényben meghatározott esetkörei is összhangban vannak az emberi jogi egyezményekkel megállapítottakkal.

Ennél sokkal érdekesebbek azonban azok az esetek, amelyekben a bíróság eljárásának formája nem tárgyalás vagy nyilvános ülés, hanem tanácsülés vagy ülés. Az EJEB a magyar büntetőeljárási jog ezen intézményeit több ügyben⁹³ vizsgálta.

*Talabér Attila*⁹⁴ ügyében az elsőfokú bíróság (PKKB) a 2004. április 28-án kihirdetett ítéletével a vádlottat bűnösnek mondta ki rongálás vétségében, ezért őt összesen 90 000 forint pénzbüntetésre ítélte. A bíróság ítéleti tényállását az eljárás során keletkezett iratokra, szakvéleményre, valamint a tanúk és a vádlott vallomására alapította. A vádlott és védője az ítélet ellen fellebbezést jelentettek be felmentés érdekében, az ítélet megalapozatlanságára hivatkozással és indítványozták másodfokon a tárgyalás tartását. Az ügyész szintén fellebbezett és indítványozta az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezését és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítását. A tanács elnöke értesítette a fellebbezőket, hogy a fellebbezés elintézésére tanácsulást tűz ki. Ezt követően a védő kiegészítette a fellebbezését és ismételten kérte az ügyben tárgyalás vagy nyilvános ülés tartását. A kérelmet figyelmen kívül hagyva, a kölcsönösen bejelentett fellebbezések alapján eljárva a másodfokú bíróság a 2005. április 7.-én, a terhelt, a védő és az ügyész távollétében tartott tanácsülésen az elsőfokú eljárást teljes egészében felülbírált. Az első fokon megállapított tényállást megalapozottnak és felülbírálatra alkalmasnak találta. Ezt követően meghozott végzésével az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.

A panaszos 2005. októberében fordult az EJEB-hez, arra hivatkozással, hogy a sérültek az EEJE 6. cikk 1. és 3. pontjaiban meghatározott, az eljárás nyilvánosságához fűződő jogai azáltal, hogy a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság bűnösséget megállapító ítéletét tanácsülésen hozott végzésével hagyta helyben. Kifejtette továbbá, hogy azáltal, hogy a másodfokú bíróság tanácsülésen járt el, az eljárás véleménye szerint gyakorlatilag egyfokúvá vált. Felhívta ezenkívül az EJEB esetjogát, amely szerint a fellebbevitel során ugyanazon garanciális szabályoknak – ideértve az eljárás nyilvánosságát is – kell érvényesülniük, mint az elsőfokú eljárásban.

⁹² FR: Toute personne a droit à ce que sa cause soit *entendue* publiquement; ENG: Everyone is entitled to a public *hearing*.

⁹³ *Talabér v. Hungary* (Application no. 37376/05) Judgment of 29 September 2009, Sándor Lajos Kiss v. Hungary (Application no. 26958/05) Judgment of 29 September 2009.

⁹⁴ *Talabér v. Hungary* (Application no. 37376/05) Judgment of 29 September 2009.

A korábbi gyakorlatból megállapítható volt az EJEB azon álláspontja, amely szerint a büntetőeljárásban a terhelt személyes meghallgatása a főszabály, amelytől eltérni csak rendkívül kivételes és indokolt esetekben, szigorú szabályok mellett lehet, tekintve, hogy a nyilvános és szóbeli meghallgatás mellőzése számos korábbi ügyben egyéb jogsértésekhez is vezetett.

Mindazonáltal az EJEB meggyőződött arról, hogy jelen esetben a panaszos ügy nem tartozik a személyes meghallgatás követelménye alóli kivételek közé, ezért alkalmazandó a főszabály, amely a másodfokon eljáró bíróságokat is a nyilvánosan lefolytandó eljárásra kötelezi. A konkrét ügyben ezt kiváltképp indokolta a vád tárgyává tett cselekmény természete, valamint annak szabadságvesztéssel való fenyegetettsége. Ezen túlmenően, figyelemmel arra, hogy a vádlott a felmentése érdekében jelentett be fellebbezést, az EJEB kifejezetten szükségesnek látta volna a fellebbviteli eljárásban a vádlott személyiségének és személyi körülményeinek további vizsgálatát. Következésképpen a másodfokú bíróságnak a vádlottat személyesen és közvetlenül meg kellett volna hallgatnia, különös tekintettel arra, hogy ezt kifejezetten kérte is. Az EJEB figyelemmel volt arra, hogy a másodfokú bíróság teljes terjedelmében felülbírálta és új tényekre alapítva részben kiegészítette az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást. Az EJEB e tekintetben irrelevánsnak találta, hogy a másodfokú bíróság végül a büntetőjogi felelősség kérdésében az elsőfokú bíróság ítéletének rendelkező részével megegyező következtetésre jutott és azt annak megváltoztatása nélkül hatályában fenntartotta (helybenhagyta).

Összességében az EJEB nem győződött meg arról, hogy a nyilvános eljárási formától (tárgyalástól vagy nyilvános üléstől) való eltekintés, ill. annak mellőzése másodfokon összhangban állt volna a tisztességes tárgyalás követelményeivel, ezért 2009. szeptember 29-én egyhangú döntésével megállapította az EJEE 6. Cikk 1. és 3. c) pontjaiban meghatározott és együttesen értelmezett jogok sérelmét.

Az ügy további érdekessége – azon túlmenően, hogy azon kevesek közé tartozik, amelyekben az EJEB Magyarországgal szemben, büntetőügy kapcsán processzuális alapelvhez kötődő emberi jog sérelmét állapította meg -, hogy az EJEB sajátos, a büntetőeljárás rendszerén kívüli jogorvoslati fórum jellege is megjelenik a kapcsán: Az EJEB ítéletét követően ugyanis a Legfőbb Ügyészség a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontjában meghatározottakra hivatkozással, hivatalból felülvizsgálati indítványt nyújtott be a terhelt javára, a másodfokú határozat hatályon kívül helyezése és a másodfokú bíróság új eljárásra utasítása érdekében.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította,⁹⁵ hogy a felülvizsgálati indítvány alapos. Előrebocsátotta ugyanakkor, hogy önmagában az EJEB döntése nem képezi sem a büntetőjogi felelősségre vonás anyagi jogi akadályát, sem pedig felmentésnek vagy az eljárás megszüntetésének eljárásjogi jogcímét. Megállapította, hogy a Be. értelmében [427. § (3) és 428. § (4) bek.] saját hatáskörébe tartozik annak vizsgálata, hogy hozható-e felülvizsgálati eljárásban az EJEE-nek megfelelő határozat, vagy ahhoz az eljárás megismétlése szükséges. Megállapította továbbá azt is, hogy abban az esetben, ha az EJEB döntése eljárásjogi okból fakadó sérelmet állapít meg, akkor felülvizsgálati eljárás keretében rendszerint kizárt annak lehetősége, hogy a Legfelsőbb Bíróság maga hozzon egyezményesértést már nem tartalmazó határozatot. Tekintettel arra, hogy az adott ügyben is

⁹⁵ Legf.Bír.Bfv.II.574/2010., BH 2011. 306.

ez történt, a Legfelsőbb Bíróság az eljárás megismétlését látta szükségesnek, ezért tanácsulésen eljárva a megtámadott határozatot hatályon kívül helyezte és a másodfokú bíróságot új eljárásra utasította.

A Legfelsőbb Bíróság végül kitért arra is, hogy a védelmi fellebbezés alapján eljáró másodfokú bíróság, a törvénynek megfelelően, az alkalmazás idején hatályos Be. 360. § (1), illetve 361. § (1), 353. § (2) és 363. § (2) bekezdése szerint hagyta helyben tanácsulésen az elsőfokú ítéletet. Az adott ügyben azonban az EJEB ítélete értelmében éppen a törvényi rendelkezés alkalmazása vezetett az EJEE megsértéséhez.

Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközésének, valamint alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára és megsemmisítésére irányuló indítványok tárgyában hozott 20/2005. (V. 26.) számú határozatában megállapította az ügy másodfokú elbírálásakor hatályos Be. 360. § (1) bekezdésének alkotmányellenességét, ezért azt megsemmisítette⁹⁶, a jelenleg hatályos Be. szövege pedig már mind a nemzetközi emberi jogi követelmények, mind pedig az Alaptörvénynek megfelel, így vélhetően ehhez hasonló jogsérelem a közeljövőben nem fordul elő.

Mindezek ellenére véleményem szerint az ismertetett ügy kiválóan illusztrálja a büntetőeljárás alapelvek és az emberi jogok viszonyát: egyrésztől megfigyelhető az EJEB ítéletének egyedi ügyben a jogalkalmazásra gyakorolt hatása, másrésztől pedig magának az EJEE-nek és az Alaptörvénynek a büntetőeljárás törvény alapelveivel és egyes rendelkezéseivel való kapcsolata.

VI. Összefoglalás

1. Az emberi jogok és a Be. kapcsolatának modelljei

Az emberi jogok és büntetőeljárás törvény egymáshoz való kapcsolata a gyakorlatban az alábbi modellek szerint alakulhat:

A) Ideális esetben a Be. rendelkezései megfelelnek az emberi jogi követelményeknek és a jogalkalmazás is követi a törvényi előírásokat, tehát sem eljárási szabálysértés, sem pedig emberi jogi jellegű jogsértés nem történik, jogi problémáról voltaképpen nem beszélhetünk.

B) A második eset – amely már jogi problémát is eredményez – az, ha a Be. rendelkezése összhangban van ugyan az emberi jogokkal, de a gyakorlatban azok nem érvényesülnek kellőképpen, vagy nem megfelelően alkalmazzák őket. Ez esetben elsődlegesen a hazai büntetőeljárás rendszerén belül történik eljárási szabálysértés, amely esetenként jogorvoslattal orvosolható. Amennyiben a jogorvoslat lehetősége nem biztosított, vagy biztosított, de nem vezet eredményre és az emberi jogi jellegű eljárási szabálysértés továbbra is fennáll, a nemzetközi emberi jogi szerv mint a büntetőeljárás rendszerén kívüli speciális jogorvoslati fórum határozatától várható a jogsértés tényének megállapítása és az ügy csak ezt követően, felülvizsgálati indítvány révén kerülhet vissza a büntetőeljárás rendszerébe.

⁹⁶ 20/2005. (V. 26.) AB hat., ABH 2005, 202.

Néhány probléma megoldására azonban Be. szabályai nem adnak egyértelmű iránymutatást, egyes kérdések az eljárási szabályok megsértése nélkül eldönthetők mind az emberi jogi követelményeknek megfelelően, mind pedig azokkal ellentétesen. Így például a másodfokú bíróság nyilvános ülésére szabályszerűen idézett vádlott esete, aki nem jelenik meg a nyilvános ülésen, védője útján azonban közli, hogy távolmaradásának oka vis maior és jelen kíván lenni, ezért védője indítványozza a nyilvános ülés elhalasztását. A bíróság ebben az esetben törvényesen jár el, akár helyt ad az indítványnak, akár elutasítja azt, azonban az utóbbi esetben felmerülhet a terhelt jelenléthez és személyes védekezéshez fűződő emberi jogainak megsértése.

C) A harmadik esetben az emberi jogok sérelméhez az vezet, hogy a jogalkotó nem tesz eleget a nemzetközi emberi jogi dokumentumoknak való megfelelési kötelezettségének, így sem a Be. szabályai, sem pedig a jogalkalmazási gyakorlat nem felelnek meg az emberi jogi követelményeknek. Az eljárás tehát ezekben az esetekben törvényes marad, nem történik eljárási szabálysértés, ezért a hazai büntetőeljárás rendszerén belüli jogorvoslat eleve nem vezethet eredményre, azonban a terhelt nemzetközi egyezményben biztosított emberi joga sérül, amely sérelemmel kapcsolatos jogorvoslat kizárólag a büntetőeljárás rendszerén kívül eső fórumtól (amennyiben a sérelmezett helyzetet a Be. egyben Alaptörvénybe is ütköző rendelkezésének alkalmazása idézi elő: az Alkotmánybíróságtól, egyéb esetekben kizárólag nemzetközi emberi jogi szervtől) várható.

Az egyes alapelvek kapcsán korábban felvetett problémák mindegyike besorolható a fenti három kategória valamelyikébe, így például a bírósági eljáráshoz való jog és a vádemelés elhalasztásának kérdésköre az A), az ártatlanság véelme és a párhuzamos büntetőeljárások problematikája a B), míg a nyilvánosság elvénél ismertetett Talabér-ügy a C) pont szerinti esetnek feleltethető meg.

Tekintettel arra, hogy a hatályos Be. alapvető és egyéb rendelkezései is javarészt megfelelnek a vizsgált emberi jogi követelményeknek és vélelmezve azt, hogy a büntetőügyekben eljáró hatóságok az esetek számottevő többségében az eljárási szabályokat betartva, azokat helyesen alkalmazva járnak el, leggyakrabban az A) pontban ismertetett modell jellemzi az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolatát. Nyilvánvalóan az lenne a kívánatos, ha a büntetőeljárás rendszer kizárólag ennek megfelelően működne, ez azonban utópisztikus elvárás. A gyakorlatban olykor előforduló emberi jogi jogsértések oka a B) pontban ismertetett esetkörben a jogalkalmazásban, míg a C) pont esetében a jogalkotásban keresendő. Természetesen a jogsértések eredendően kerülendők és törekedni kell arra, hogy minél ritkábban forduljanak elő, mégis, az így felmerülő problémák pozitívuma, hogy hozzájárulnak a jogfejlődéshez és megoldásuk a büntetőeljárás tökéletesedéséhez vezethet.

2. Az emberi jogok és az alapelvek hatása a büntetőeljárás jogot érintő jogharmonizációra

Az emberi jogok és a büntetőeljárás összefüggései jelenleg elsősorban egyedi ügyekben bírnak jelentőséggel, azáltal, hogy az emberi jogok a terhelt számára egyfajta mögöttes védelmet nyújtanak. Ezen túlmenően azonban az emberei jogok és a büntetőeljárás továbbbi kapcsolódási pontja felfedezhető az Európai Unió jogharmonizációs törekvésekben is. Az európai büntetőjog körébe napjainkban túlnyomórészt anyagi jogi természetű

és végrehajtási jellegű szabályok tartoznak, a büntető eljárásjog harmonizációjára irányuló törekvések egészen a közelmúltig kevésbé voltak eredményesnek mondhatóak. Az Európai Bizottság 2004-ben előterjesztett ugyan egy eljárási biztosítékokról szóló tanácsi kerethatározatra vonatkozó javaslatot, azonban a jogalkotás az eltérő tagállami álláspontok miatt megrekedt. Változást a már korábban említett, az Európai Unió Tanácsa által 2009-ben elfogadott, a terhelt eljárási jogainak megerősítését célzó ütemterv és az annak keretében megalkotott irányelvek hozták a kérdésben. A folyamatban lévő uniós jogalkotás arra enged következtetni, hogy a közeljövőben dinamikus fejlődés várható a büntetőeljárás jog harmonizációjának kettős céljának, azaz a büntetőjog eredményes és hatékony alkalmazásának és az eljárásban részt vevő magánszemélyek jogainak megfelelő szintű védelmének biztosításának elérésében. A magánszemélyek jogainak vonatkozásában úgy vélem, hogy az emberi jogok és a büntetőeljárás alapelveinek összefüggései a jogharmonizáció szempontjából is hasznosíthatóak: tekintettel arra, hogy az EEJE az Európai Unió minden tagállama számára kötelező, valamint arra, hogy manapság a terhelt joghelyzetét érintő büntetőeljárás alapelvek még a különböző eljárási modelleket követő országokban is nagymértékben hasonlóak, álláspontom szerint az alapelvek kiváló terepét jelenthetik a tagállamok büntetőeljárás jogának közelítésének. Sőt, az sem zárható ki, hogy a jövőben az EU tagállamainak büntetőeljárásai egységes és azonos alapelvekre épüljenek a különböző hagyományok tiszteletben tartása mellett is, megvalósítva ezzel az egységet a sokféleségben.

3. Az emberi jogok és a készülő új Be.

A jogalkotó az új büntetőeljárás kódex előkészítése során abban a szerencsés helyzetben van, hogy teljes egészében lehetősége nyílik a jelenleg hatályos Be., így annak alapvető rendelkezéseinek felülvizsgálatára is, valamint figyelemmel lehet az EJEB tisztességes eljárást érintő legújabb joggyakorlatára is. Óvakodnia kell azonban attól, hogy az eljárás gyorsítása, egyszerűsítése vagy hatékonyságának növelése az eljárási jellegű emberi jogok indokolatlan mértékű korlátozásával járjon. Éppen ezért a kodifikáció legnagyobb kihívását az állam büntetőjogi igényének érvényesítéshez fűződő társadalmi és az eljárási jogok tiszteletben tartásához fűződő egyéni érdek közötti tökéletes egyensúly megtalálása jelentheti. Bízom benne, hogy ez sikerül, és hamarosan egy valóban modern, hatékony, ugyanakkor az emberi jogi szempontoknak is minden tekintetben megfelelő, időtálló új eljárási törvény születik.

ANDRÁS LICHTENSTEIN

THE HUMAN RIGHTS OF THE DEFENDANT AND CERTAIN
PRINCIPLES OF THE [HUNGARIAN] CRIMINAL PROCEDURE

(Summary)

As the title indicates, this essay focuses on the connections between the international human rights and the principles of the Hungarian criminal procedure. Apart from being interdisciplinary because of its topic, it also concerns multiple aspects of the criminal procedure itself, such as the governing principles affecting the legal status of the defendant and also the framework of the legal remedies.

The author considers how the definition of the term “defendant” differs in the international human right treaties from the one used in the national procedural laws and notes that a broad interpretation is needed.

As for the human rights, procedural rights are mainly set out under the right to a fair trial as its elements, such as the right to trial by court and the right to legal remedies, the right to defence, the right to be presumed innocent, the right to silence (also the privilege of self-incrimination), the right to use one’s native language and the publicity of the criminal procedure. All of these affect the legal status of the defendant and are fundamental procedural norms of the Hungarian criminal justice system as well. To each above stated principle a problem is identified and examined by the author where there is a chance for a possible human rights violation to be committed against the defendant by the national law enforcement agencies and courts.

Given the fact that decisions of international human right bodies (such as the ECHR) may result a review of the very criminal procedure in which human rights have been violated, they might be seen as extraordinary forums for remedies outside the criminal justice system. Thus providing a possibility to administer justice with the protection of procedural rights even when the national criminal justice system and its principles originally failed to do so.